

Universitat
de les Illes Balears

Llengua catalana i geolocalització. Creació d'un atlas literari pitiús a l'aula

Jordi Daniel Riera Ferrer

Memòria del Treball de Fi de Màster

Màster Universitari de Formació del Professorat
(Especialitat/Itinerari de Llengua i Literatura catalanes)

de la
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic : 2018/2019

Data: 30 de maig de 2019

Nom Tutor del Treball: Gemma Tur Ferrer

Nom Cotutor (si escau) _____

ÍNDIX

RESUM / ABSTRACT	1
1. INTRODUCCIÓ	2
2. OBJECTIUS	2
3. MARC TEÒRIC	3
Introducció	3
Tecnologia i educació	4
<i>Competència digital</i>	4
<i>Aprenentatge mòbil</i>	5
Geolocalització	6
<i>Georeferenciació</i>	7
<i>Geolocalització</i>	7
<i>Geolocalització i educació</i>	8
Recursos educatius oberts	10
Llicències <i>Creative Commons</i>	11
<i>Tipus de llicències Creative Commons</i>	12
4. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	13
Antecedents	13
<i>Rutes literàries: atlas literaris</i>	13
<i>Atlas literaris digitals</i>	15
Recursos literaris educatius	17
<i>Recursos aplicats a secundària</i>	17
<i>Recursos aplicats al món universitari</i>	19
Experiències educatives	20
<i>Experiències aplicades a Primària</i>	21
<i>Experiències aplicades a Secundària</i>	23
5. PART PRÀCTICA	24
Presentació	24
<i>Objectius concrets de la recerca</i>	25
<i>Metodologia de la recerca</i>	25
Proposta didàctica	26

Objectius didàctics	27
Elements curriculars.....	28
<i>Competències clau</i>	28
<i>Objectius específics</i>	29
<i>Continguts</i>	30
Recurs.....	32
Metodologia didàctica	33
Activitats.....	35
Avaluació	42
<i>Criteris d'avaluació</i>	42
<i>Instruments d'avaluació</i>	43
<i>Qualificació</i>	46
6. DISCUSSIÓ	47
7. CONCLUSIONS	49
8. BIBLIOGRAFIA	51
9. ANNEXOS	55
Annex 1: Rúbrica.....	55
Annex 2: Coavaluació i autoavaluació	58
Annex 3: Textos utilitzats en el recurs digital	61
Annex 4: Activitats i enunciats per al vídeo	76
Annex 5: Fragments del currículum de 4t d'ESO esmentats en el TFM.....	78
Annex 6: Mapes de les rutes literàries	85

RESUM

Aquest treball de final de Màster està enfocat a l'assignatura de Llengua i Literatura Catalana de Secundària, i més concretament al curs de 4t d'ESO.

El treball neix de la voluntat de generar, a través de l'aprenentatge cooperatiu, un acostament cap a la literatura i la llengua catalana i al mateix temps crear interès per la història i el patrimoni de les nostres illes. A través de la geolocalització es pretén aconseguir una experiència que a més, sigui motivacional i permeti a l'alumne seguir aprenent un cop hagi acabat la tasca.

Per a aquesta seqüència didàctica s'ha creat una eina capaç de relacionar la literatura catalana amb les illes Pitiüses a partir de la creació de rutes literàries geolocalitzades i de l'ús de la tecnologia mòbil. La meta d'aquest treball és la creació d'aquest material que uneix la literatura amb l'entorn a través de diverses activitats i perspectives.

Paraules clau: Pitiüses, català, geolocalització, secundària, excursionisme, coneixement de l'entorn.

1. INTRODUCCIÓ

En les següents pàgines es presenta al lector una proposta didàctica centrada amb l'ús de les Tecnologies de la Informació i de la Comunicació (TIC) enfocada a l'assignatura de llengua catalana. La proposta gira entorn de l'aprenentatge georeferenciat.

Es planteja la creació d'una eina digital en format web amb continguts accessibles des de qualsevol dispositiu mòbil i amb contingut obert que sigui accessible pels alumnes en tot moment, des de la seua creació fins a la seua execució. Aquest projecte consisteix en una seqüència didàctica que permet ser, a l'alumne, testimoni i part activa de tots els processos necessaris per fer realitat la pàgina web i aconseguir contextualitzar l'aprenentatge en una sèrie d'activitats pràctiques que doten de context tecnològic i, en aquest cas també cultural i literari als alumnes que participin d'aquest projecte.

Per acabar, la temàtica elegida a l'hora de relacionar la geolocalització i, en menor mesura, l'aprenentatge mòbil amb la literatura catalana ha estat la literatura catalana dels segles XIX i XX amb les Pitiüses com a focus principal. S'ha fet seguint el currículum de llengua i literatura de 4t d'ESO i hi apareixen autors com ara Felip Curtoys, Santiago Rusiñol, Isidor Macabich o Marià Villangómez, entre d'altres.

Amb aquesta eina a l'abast s'obre un ventall de possibilitats que van des de l'estudi i la complementació de la informació disponible, ja sigui en forma d'escrits, fotografies o vídeos, fins a la creació de rutes que es desenvolupin al voltant dels punts d'interès marcats al mapa.

2. OBJECTIUS

Els objectius d'aquest treball són:

- Analitzar la presència de les rutes literàries en l'ensenyament de català a Secundària.
- La creació d'un recurs digital obert enfocat a l'ensenyament de la literatura catalana a les Pitiüses consultable en mòbils i tauletes.

- Fer ús de la geolocalització fora de l'aula per a la descoberta de nous espais literaris a partir de la realització de rutes literàries.
- Crear una seqüència didàctica que faci protagonistes als alumnes per assolir un aprenentatge significatiu.

3. MARC TEÒRIC

Introducció

L'ús de tecnologia a l'aula, segons Galvis i Pedraza (2013) ja sigui d'ús esporàdic o habitual, va més enllà de substituir els materials analògics o tradicionals per a materials digitals. Canviar el llibre de text per un text exposat en una pissarra digital no canvia el procés educatiu, centrat en el professor i amb uns alumnes que es limiten a prendre apunts. Aquest ús limitat de les noves tecnologies basat en velles pràctiques no garanteix millors resultats als alumnes tot i ampliar el cost de la classe.

En una conferència visible a youtube, Adell (2008), va entrar en diversos temes relatius a la competència digital. Alguns dels aspectes tractats anaren encaminats sobre la necessitat d'usar correctament les noves tecnologies. Usar la informàtica a l'aula no és sinònim de fer classes innovadores o atractives cap a l'alumnat. A més, les TIC no han de fer-se servir per a tot sinó per a allò per a què serveixen. Cada aplicació mòbil o cada plataforma digital serveix per a unes tasques concretes i és màxima la importància del bon ús d'aquestes eines per a utilitzar-les de mode eficient i per saber quan poden combinar-se entre elles o bé quan se'n pot prescindir.

En aquesta mateixa conferència, es va abordar la necessitat de convertir l'alumne també en creador de contingut i superar l'etapa en la que l'estudiant és un element passiu que funciona majorment a base de memorització.

L'ús de les TIC és possible des d'ambients diferents i en assignatures també diferents. Les assignatures de llengua i literatura no en són cap excepció. Segons Ortiz, Peñaherrera i Ortega (2012), l'ús de les TIC avança en els centres de manera desigual entre les matèries, essent les més favorables al seu ús, llengua anglesa i matemàtiques. Així mateix altres assignatures, entre

les quals hi trobam les matèries de llengua, fan un ús més puntual de les TIC però quotidià com a recurs complementari a l'assignatura.

Tecnologia i educació

Competència digital

Quan hom parla de competència digital es refereix a la capacitat de fer servir diverses tecnologies relacionades amb la informació i la comunicació en suports digitals ja sigui enmig de l'àmbit educatiu, laboral o bé en el temps lliure (Enciclopèdia, sd).

Aquesta definició de competència digital INTEF l'aborda de manera més extensa a l'hora de marcar les pautes d'aquesta competència clau.

La competència digital ha d'aconseguir que els alumnes siguin capaços de fer un ús segur de les TIC relacionat amb tots els aspectes de la vida quotidiana. Per assolir aquesta tasca els individus que adquireixen aquesta competència han d'estar familiaritzats amb les diverses eines digitals, tant en ordinadors com en dispositius mòbils. Alhora, han de saber utilitzar la informació obtinguda de manera crítica i han de ser capaços de crear continguts nous.

A més a més, la competència digital procura aconseguir una actitud activa, crítica i realista en vers els mitjans tecnològics i les possibilitats que aquests mitjans ofereixen (Intef, 2017).

Cabero i Llorente (2008) observen que l'aprenentatge digital pot ser molt ampli i amb una gran varietat de dispositius electrònics. Als centres educatius poden trobar-s'hi una varietat creixent de aparells electrònics –ja siguin ordinadors, tauletes o mòbils— tots ells amb una característica comuna: l'accés a internet. Aquest denominador comú obre les portes a l'educació en línia. El concepte d'educació en línia pot ser complex i davall d'aquesta terminologia s'hi troben l'aprenentatge a distància, *e-learning*; l'aprenentatge semipresencial, *b-learning*, i l'aprenentatge mòbil o *m-learning* (Slideshare, sd). En el cas que ens

ocupa en aquest treball està previst aprofundir una mica més únicament en l'aprenentatge mòbil.

Aprenentatge mòbil o m-learning

La creació d'aquest recurs es fonamenta especialment sota els conceptes de la geolocalització i, en menor mesura, de l'aprenentatge mòbil (m-learning) i els seus beneficis, argumentats per Guevara (2016).

L'aprenentatge mòbil és aquell que fa ús de la tecnologia mòbil a través de tauletes o telèfons, de manera independent o combinada amb qualsevol altre tipus de tecnologia de la informació. La seva finalitat és la de facilitar l'aprenentatge a qualsevol usuari en qualsevol moment i onsevulga (UNESCO, 2013).

El paper que pot jugar l'aprenentatge mòbil en aquest moment ve donat, principalment, pels avantatges que ofereixen els dispositius mòbils com bé són la portabilitat, la immediatesa i la possibilitat de connectar-se a qualsevol lloc i moment, la ubiqüitat i la capacitat d'adaptació de serveis i d'aplicacions a un ampli ventall de necessitats. (Cantillo, Roura i Sánchez, 2012).

El preu dels dispositius mòbils minva constantment, cosa que afavoreix que la tecnologia mòbil sigui habitual inclús a regions on els col·legis escassegen, fet que es demostra en observar el nombre creixent de projectes que utilitzen aquesta tecnologia a zones empobrides del planeta (UNESCO, 2013). Mentre que en els països en vies de desenvolupament la telefonia mòbil és cada cop més habitual, la penetració que aquesta tecnologia té en els països desenvolupats és pràcticament del 100% a l'actualitat (Cantillo, Roura i Sánchez, 2012).

Un dels avantatges més representatius de l'aprenentatge mòbil és la possibilitat d'aprendre a qualsevol lloc i moment. Gràcies a la portabilitat d'aquests dispositius, es pot ensenyar de forma multimèdia a llocs i moments que abans no eren propicis per a aquestes labors. Els avenços tecnològics permeten aprendre en entorns físics i virtuals i a fora de les aules mitjançant l'ús de

mapes enriquits i de la tecnologia de la geolocalització o amb l'ús de codis QR, entre d'altres exemples possibles.

A tot això Cantillo, Roura i Sánchez (2012) afegeixen que l'aprenentatge mòbil es troba actualment en una posició molt controvertida i és que tot i ser una eina amb moltes possibilitats per a l'alumne és habitual veure com els centres educatius en prohibeixen el seu ús per raons molt diverses resumibles en la prevenció del mal ús que pot fer-se d'aquests aparells. Aquest posicionament per part dels centres educatius, acord amb les normes de convivència de múltiples escoles i instituts allunya la realitat quotidiana de l'alumne amb la que es viu en horari d'escola.

Geolocalització

La varietat creixent d'aplicacions mòbils i la permeabilitat que tenen moltes plataformes digitals a l'hora de combinar-se amb arxius de naturalesa diferent (imatges, enllaços, vídeos, gifs, àudios...) faciliten la possibilitat de georeferenciar molta informació i també d'accedir a ella des de qualsevol lloc en qualsevol moment (Durall, Gros, Maina, Johnson i Adams, 2012).

A banda d'això, la geolocalització permet treballar amb aquesta tecnologia de formes ben diverses com ara la creació de rutes temàtiques o la localització de punts d'interès diversos. D'aquesta manera és com l'Informe Horizon de 2012 d'Educació Superior a Iberoamèrica (Durall, Gros, Maina, Johnson i Adams, 2012) presentava la geolocalització alhora que recomanava que fos una tendència educativa a introduir-se en els següents 2 o 3 anys.

Amb l'aparició i la progressiva expansió que està tenint la utilització de mapes consultables *in situ* ha aparegut també un lèxic que acompanya aquesta tecnologia cartogràfica.

Dos conceptes destacables són *geolocalització* i *georeferenciació*. Tot i que poden venir a semblar dues paraules sinònimes, en realitat es diferencien per certs matisos que convé tenir presents.

Georeferenciació

Se sol parlar de georeferenciació per referir-se a la tasca d'ubicar punts d'interès en un mapa digital. Aquests punts d'interès s'adhereixen de forma clara i explícita al mapa amb informacions qualssevol que poden anar des d'una nota a un vídeo passant inclús per la possibilitat d'afegir-hi elements descarregables.

Al final el que l'usuari té al seu dispositiu és l'equivalent a un llistat o una carpeta d'arxius de tota guisa però amb un sistema d'ordenació particular que en prioritza la seva ubicació en l'espai (Nunes, 2013a). Aquesta ordenació en l'espai és la que dona forma als mapes digitals amb informació georeferenciada.

Geolocalització

La geolocalització, en canvi, consisteix en la situació de la ubicació d'un dispositiu mòbil que es mou pel mapa i que està connectat a internet. Mitjançant el mode GPS que la majoria de tauletes i telèfons porten incorporats la geolocalització el que fa és determinar la posició geogràfica del dispositiu, i per extensió, també de l'usuari que fa anar el dispositiu.

Més enllà de pretendre ser un GPS modern, la geolocalització és capaç de donar informació que ha estat prèviament georeferenciada en el mapa de manera que no detecta únicament a l'usuari en temps real en un espai determinat sinó que també detecta informacions que poden ser d'interès a prop d'on està situada la persona en aquell moment. Informacions tals com negocis, carrers, punts d'interès i, aplicat en l'àmbit educatiu, punts de rellevància literària, històrica, econòmica, mediambiental, etcètera (Nunes, 2013b).

L'ús de la geolocalització s'ha incrementat durant els darrers anys afavorit per l'augment de telèfons mòbils intel·ligents, l'abaratiment de les tarifes d'ús de dades (internet) i de la millora tecnològica que han sofert aquests aparells en els darrers anys (Cerro, 2015).

Tot i així, malgrat que la comoditat dels mòbils i el fet que completen la idea d'una ruta geolocalitzada, Cerro (2015) considera que l'ús dels mòbils no és indispensable per realitzar activitats d'aquest estil. Gran part de la feina que hi ha darrere de projectes d'aquesta classe es realitza a través de l'ordinador i no des del terreny, inclosa l'elaboració de mapes amb les georefències pertinents. És a través de l'ordinador que l'alumne complementa amb la introducció d'arxius, textos i punts d'interès les rutes geolocalitzades.

Segons Cerro (2015), l'ús dels mòbils intel·ligents ha començat a disparar la creació de projectes geolocalitzats. Si l'alumne es desplaça acompanyat d'un dispositiu amb internet, GPS i càmera, té abast a una experiència més rica i plena i sens dubte més significativa perquè tindrà la possibilitat d'accedir a continguts molt diversos sobre el terreny, en temps real.

Geolocalització i educació

El potencial de la geolocalització en educació ha estat analitzat en múltiples estudis com el que presentaren Gros i Forés (2013). En aquest estudi es relaciona l'aprenentatge mòbil amb la geolocalització a l'hora de dissenyar entorns d'ensenyament nous a partir de la creació de projectes d'aprenentatge basats en aquesta tècnica neogeogràfica.

La Paul Hamlyn Foundation (2012) subratlla, com a punt de partida de la geolocalització, la possibilitat de relacionar punts geogràfics amb elements digitals ja siguin imatges, textos o àudios que poden ser consultats mitjançant tecnologia mòbil. Tot plegat permet crear entorns que continguin els quatre elements necessaris per assolir la implicació total dels alumnes.

Aquests quatre elements són, segons la Paul Hamlyn Foundation (2012) els que anomenà en anglès com: *placed*, *purposeful*, *passion-led* i *pervasive*. En aquest treball aquests elements han estat traduïts com:

- *Situacional*. Es refereix a la necessitat que la tasca que l'alumne treballa ha d'ocupar un espai, físic o virtual, en una ubicació que ell reconegui i pugui mostrar-hi interès.

- *Significatiu*. Significa que l'activitat ha de suposar per als alumnes un repte, pràctic i teòric, que afavoreixi la seva presa de responsabilitats.
- *Motivacional*. Capta l'interès tant dels alumnes com també dels professors implicats en el projecte de manera que totes dues parts poden dur a terme projectes que els engresqui i motivi.
- *Englobador*. L'activitat ha de permetre que l'alumne continuï aprenent després d'haver acabat l'activitat a partir de la relació que s'ha creat entre ell i l'espai.

L'estudi que Gros i Forés (2013) han dut a terme els ha permès observar que, segons l'equip docent que ha estat implicat en les activitats dutes a la pràctica durant aquest estudi, el fet de treballar amb la geolocalització ha ajudat a reforçar i a millorar el nivell d'algunes competències bàsiques que són: aprendre a aprendre, autonomia personal, competència ciutadana, expressió oral i escrita, ús de tecnologies i treball col·laboratiu, entre d'altres.

En aquest estudi publicat a la revista Educación XXI, Fombona i Vázquez-Cano (2017) plantegen el fet que en educació l'aprenentatge mòbil adquireix un component motivacional entre els alumnes i, amb eines educatives i un guiatge adequats poden millorar les rutines de l'aula. A part, propicien els principis d'ubiquïtat i de mobilitat ja que el camp educatiu es mou a un indret virtual consultable des de qualsevol lloc en qualsevol moment. A part, consideren que l'ús de la geolocalització en l'ensenyament a partir de recursos educatius mòbils (m-learning) ofereix un ventall d'opcions en tasques d'exploració de l'entorn i en el seguiment individualitzat de les tasques no presencials.

Per tal d'aconseguir una experiència activa per part dels alumnes és imprescindible elegir bé les eines que es pretenen utilitzar a l'aula a l'hora de desenvolupar una activitat d'aquest tipus. Leiva i Moreno (2015) consideren que entre la multitud d'eines disponibles el professor ha d'elegir aquelles eines que formin part de la web 2.0. És a dir que els alumnes en el moment que són usuaris d'aquestes webs no adoptin únicament un rol passiu com a consumidors d'informació sinó que siguin, alhora, creadors de contingut. Per una altra banda també puntualitzen que és interessant decantar-se pel programari lliure i de contingut obert, sempre que sigui possible, a l'hora de triar

les eines que cal utilitzar en l'ensenyament. Leiva i Moreno (2015) argumenten aquest segon punt en part per ajudar a lluitar contra la fractura digital entre qui té accés a la tecnologia i qui no n'hi té per raons econòmiques.

La implantació d'activitats relacionades amb la geolocalització i, al cap i a la fi analitzat des d'una perspectiva més àmplia, activitats relacionades amb les TIC exigeix a part d'unes bones eines uns canvis de rol tant entre els equips docents com també entre els alumnes ja que el professor ha de poder arribar a una generació d'alumnes molt més avesada a les TIC. En aquest punt Leiva i Moreno (2015) insisteixen en que els professors han de ser capaços de crear ambients i d'oferir les eines que calguin per tal de generar un ambient per poder transmetre el coneixement de manera que l'aprenentatge sigui significatiu. Tot i això, Leiva i Moreno (2015) conclouen amb que la clau per assolir un ús correcte de les TIC dins l'aula o de l'aula virtual (moodle) és important invertir temps i recursos en la formació inicial i permanent dels docents.

Recursos educatius oberts

Els recursos educatius oberts (OER amb les seves sigles en anglès), són un compendi de recursos digitals accessibles de forma lliure i gratuïta a través d'internet. Aquests recursos giren en torn del món educatiu, tant pel que fa a l'ensenyament com a la investigació. La clau de volta que subjecta aquesta manera de fer és la possibilitat que ofereixen perquè qualsevol usuari pugui fer servir, o millorar, el recurs utilitzat sempre d'acord amb certes llicències obertes (Bell, 2019).

Per tal que recursos, eines, o creacions qualssevilla puguin ser considerades recursos educatius oberts cal que compleixin dos requisits indispensables. El primer és que estigui situat en un domini públic. El segon requisit és que vagi acompanyat d'una llicència que atorgui els usuaris de permís lliure i sense caducitat per participar el que en anglès anomenen les 5R (*Retain, Reuse, Revise, Remix, Redistribute*). En català aquestes 5R s'acostumen a traduir com *conservar, reutilitzar, revisar, remesclar i redistribuir* (Wiley, sd). Per tal de

permetre lleugerament el joc de tenir cinc erres tant en anglès com en la nostra llengua, s'ha optat en aquest treball per parlar de *preservar* en lloc de *conservar*.

D'acord amb la definició de Wiley (sd), aquestes cinc erres són les següents:

- **Preservar:** L'usuari té dret a fer còpies d'allò que li interessi ja sigui fent-ne duplicats, descarregant informació, etcètera.
- **Reutilitzar:** L'usuari té dret a reutilitzar de diverses maneres la informació i els continguts ja sigui en pàgines webs, classes, vídeos, etcètera.
- **Revisar:** L'usuari pot ajustar i modificar el contingut en la seva totalitat com podria passar, per exemple, traduint-ho a una altra llengua.
- **Remesclar:** L'usuari, si ho desitja, pot combinar els continguts originals amb materials originaris d'altres fonts amb la finalitat de crear quelcom nou.
- **Redistribuir:** L'usuari pot distribuir i compartir còpies tant del contingut original com de revisions posteriors amb altres persones.

Llicències *Creative Commons*

Creative Commons és una organització sense ànim de lucre que destina tota la seva atenció a facilitar la compartició de treballs procurant eliminar-ne les barreres legals a les quals poden estar subjectes pel que fa a temes de copyright.

De fet, *Creative Commons* és al capdavant de l'ús del terme *copyleft*. Aquest concepte va en el sentit oposat al conegut copyright. Així, en comptes de pretendre tenir, referent a qualsevol obra de creació pròpia, tots els drets reservats, el *copyleft* defensa tenir únicament "alguns drets reservats" (Busaniche, 2016).

Tipus de llicències Creative Commons

Actualment *Creative Commons* compta amb diversos tipus de llicències més o menys restrictives segons si l'autor decideix reservar-se més o menys drets a l'hora de publicar. L'usuari pot elegir entre sis llicències CC. Aquestes llicències estan formades per la combinació de quatre clàusules que són BY, SA, ND i NC.

BY fa referència a l'autoria del material a publicar i, més concretament, vol dir que si algú utilitza els materials d'un tercer amb la finalitat que sigui, cal que es reconegui l'autor del producte original. És l'única clàusula comuna en totes les llicències CC.

SA respon a les sigles del que en anglès es denomina *Share Alike*. Aquesta clàusula significa que si algú utilitza els materials d'un tercer el producte resultant haurà de ser compartit amb les mateixes condicions que el producte original.

ND és una clàusula més restrictiva que les anteriors ja que les sigles fan referència a *No Derivative Works*. És a dir, qui afegeix aquesta clàusula al seu treball a l'hora de publicar-lo permet que sigui utilitzat per tercer però no en permet cap modificació.

NC significa en anglès *Non-Commercial*. Les llicències CC que inclouen aquesta clàusula són aquelles que l'autor permet l'ús del seu material però sense finalitats comercials.

Les sis llicències possibles són BY i BY-SA per una banda, que són les llicències més obertes, i BY-ND, BY-NC, BY-NC-SA, BY-NC-ND que són les més restrictives.

4. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Antecedents

La voluntat de crear un atlas literari geolocalitzat parteix de l'existència prèvia de rutes literàries amb les quals es pot relacionar, de forma molt senzilla i agradable, territori i llengua mitjançant la literatura. Tant a nivell local o nacional, les rutes literàries hi són presents de forma més directa o indirecta.

Rutes literàries: atlas literari

Les rutes literàries parteixen de la tradició excursionista que començà a popularitzar-se a inicis del segle XX tot i que no fa tant temps que se'n realitzen. L'importador d'aquest concepte a casa nostra molt probablement va ser Llorenç Soldevila (1992) després de descobrir en un viatge al Regne Unit aquesta variant de l'excursionisme.

La creació de rutes literàries i la publicació de llibres especialitzats en aquest afer va ser remarcable durant la darrer dècada del segle XX. Entre ells destaquen diverses obres de notable qualitat. Aquests llibres, amb mapes que indiquen els punts més destacables i, alguns d'ells, inclús amb perfils de costa amb anotacions que permeten al lector endinsar-se en el coneixement de la literatura alhora que pot relacionar-la de forma directa amb el tractant-hi de cercar, sempre, la relació entre l'autor, la seva obra, i el territori en el qual va viure o s'hi va inspirar.

Les següents obres són un tast d'aquests llibres que responen a la voluntat de crear rutes literàries. A més, per la seva temàtica, són perfectament relacionables amb els estudis que es duen a terme a l'assignatura de llengua catalana a l'Educació Secundària Obligatòria i al Batxillerat, *El comte Arnau (i el comte mal)*. *Tres rutes literàries* (1994) i *Joan Maragall. Deu rutes literàries* (1995). Aquests dos títols, malgrat ser llibres publicats ja fa vint-i-cinc anys, responen a aquesta intencionalitat de relacionar territori i coneixement. En aquest cas el coneixement que ocupen aquests llibres és purament literari i ja

van acompanyats de mapes i d'anotacions que en faciliten la seva lectura estant en ruta.

Soldevila, a part de ser el màxim impulsor de les rutes literàries de la literatura catalana, l'any 2010 començà a publicar de forma esglaonada en diversos volums una obra titulada *Geografia literària*. El primer volum (2010) estava centrat en les comarques barcelonines. Aquesta obra actualment encara està en construcció i darrer volum que ha sortit a hores d'ara està se situa en les illes Balears i les Pitiüses i es titula *Geografia literària 5. Illes Balears i Pitiüses* (2017).

Aquests llibres conformen una de les majors col·leccions de literatura catalana dels segles XIX i XX. El llibre està ordenat per illes i, en cadascuna d'aquestes els indrets d'interès literari se succeeixen sempre amb el mateix format consistent en una fotografia del paratge a destacar, una descripció breu d'interès socioeconòmic i cultural i, tot seguit, un o dos fragments literaris que fan referència al lloc elegit. A primer cop d'ull destaca el fet de no tenir cap mapa que situï en l'espai els punts elegits per Soldevila per poder fer una ruta literària, a diferència d'alguns llibres esparsos seus que sí que comptaven amb això. Per contra i per paliar aquesta absència, cadascun dels llibres de la col·lecció *Geografia literària* compta amb un índex de posicions GPS on hi figuren totes les ubicacions relatades en aquesta guia literària de viatges.

Tot plegat es tracta d'una versió actualitzada dels antics llibres de rutes literàries que anaven acompanyats d'un mapa desplegable amb les ubicacions desitjades. Ara el mapa és el mòbil, el gps del cotxe o algun altre aparell equivalent qualsevulla.

Per facilitar l'excursió del lector, els indrets han estat ordenats per proximitat els uns dels altres, de manera que es pugui treure el màxim profit de qualsevol caminada, per curta que sigui. Així tenim, a l'illa d'Eivissa, quaranta-dues localitzacions amb llurs fragments literaris. Formentera clou el llibre amb vint-i-set localitzacions literàries.

Atles literaris digitals

El compendi d'obres de geografia literària ans comentats són la plasmació en paper del primer atlas digital amb geolocalitzacions de la literatura catalana. Aquest atlas, anomenat *Endrets*, està actualment en construcció i el coordinador és Llorenç Soldevila. L'atles està en continu creixement. Hi figuren en aquests moments més de sis-cents autors amb més de mil geolocalitzacions, de les quals dues-cents són a Mallorca, vuitanta són a Menorca i de moment només hi ha un punt geolocalitzat a les Pitiüses i és a l'illa d'Eivissa, a Sant Miquel de Balansat. Per ara, *Endrets* té únicament tres rutes literàries acabades tot i que amb la concentració de punts geolocalitzats que hi ha en alguns indrets tot i encara no figurar la ruta com a tal a la web d'*Endrets* sí que és possible realitzar-ne moltes unint els diversos punts que es poden trobar damunt del mapa. A mode d'exemple, només a sobre del nucli urbà d'Andratx ja hi ha catorze punts geolocalitzats que permeten fer una ruta bastant completa del municipi. De la mateixa manera, si hom desitja realitzar una ruta literària als voltants de la Seu, a Palma, sense allunyar-se gaire de l'edifici hi ha, marcats, més de cinquanta geolocalitzacions literàries vàries.

Ara bé, pel que fa a les rutes existents a *Endrets*, ara per ara n'hi ha tres que estan acabades i són consultables a la web en qüestió. D'aquestes tres, dues se centren en un únic escriptor. Així, n'hi ha una al municipi osonenc La Roda de Ter que gira entorn a l'obra literària de Miquel Martí i Pol i n'hi ha una altra també a la comarca barcelonina d'Osona, concretament al poblet de Folgueroles, que tracta l'obra de Jacint Verdaguer. La tercera ruta literària no està focalitzada en cap autor en concret sinó en la ciutat de Berga, al Berguedà (Barcelona) i la ruta gira al voltant dels escriptors en llengua catalana naturals de la ciutat ans citada.

Aquestes rutes un cop acabades es destrien dels llocs amb una alta concentració dels indrets amb un alt nombre de geolocalitzacions literàries pel fet que les rutes d'*Endrets* tenen un ordre marcat. És a dir, hom sap en quin punt comença i en quin punt acaba l'excursió i l'ordre que cal seguir per fer els punts intermedis. Els creadors d'aquest atlas digital han aconseguit això marcant amb una lletra cadascun dels punts i sabent que les rutes comencen

per la lletra A només cal seguir l'abecedari per arribar al punt final de la caminada.

Si es prem damunt d'algun punt geolocalitzat, independentment de si forma part d'una ruta prèvia o si és un punt qualsevol, apareix una pestanya amb una fotografia del lloc, per comprovar que l'excursionista és on ha de ser i, davall de la fotografia hi ha una descripció del que es vol explicar en aquell punt; hi ha també un llistat amb les fitxes dels autors que han tingut alguna relació amb l'indret seleccionat i, finalment hi ha l'opció d'anar al text o al fragment que dona sentit a la geolocalització.

Cadascun d'aquests punts geolocalitzats és consultable molt còmodament des de l'ordinador. La dificultat és en els dispositius mòbils. Actualment Endrets té una interfície adaptada únicament per a ordinadors o aparells amb pantalles grans i no té una interfície adaptada per a les dimensions dels mòbils.

Paral·lelament al projecte *Endrets* hi ha un altre atlas literari català. Es tracta de la pàgina web www.mapaliterari.cat. Aquesta web mostra un atlas mundial i hi ha geolocalitzats noranta-set escriptors en llengua catalana amb textos repartits arreu dels cinc continents. Aquest atlas literari digital pot consultar-se cercant-hi autors o també per llocs. Tots els escriptors presents en aquest atlas es caracteritzen per ser autors que han escrit la seva obra durant els segles XIX i XX. Quan hom prem a sobre d'alguna de les icones del mapa s'obre una pestanya amb fotografies del lloc, el fragment literari que relaciona l'autor amb l'indret i, en ocasions, àudios que reciten o llegeixen el fragment en qüestió. A part, es poden consultar les biografies dels autors presents en aquesta web, entre els quals s'hi inclou a Marià Villangómez.

Mapa Literari té, a més a més, una col·lecció de quaranta-set rutes literàries diverses molt variades la majoria de les quals se situen a Catalunya. Així i tot hi ha algunes rutes també al País Valencià i també a la Catalunya Nord.

Per cadascuna d'aquestes rutes, si se'n selecciona cap, apareix una finestreta damunt de la localització aproximada en el mapa. Aquesta finestreta emergent permet interactuar amb ella i el grup pot anar amb facilitat d'un punt a un altre, tot seguint un ordre determinat que s'indica amb números. Tots aquests punts

porten, adjunt, el text o el fragment en qüestió i sovent estan acompanyats o d'una fotografia o d'un vídeo en el qual diversos escriptors o actors catalans llegeixen els fragments seleccionats.

Recursos literaris educatius

En la majoria de casos es troben recursos o activitats dutes a terme amb mapes enriquits per resseguir fets històrics o novel·les que es desenvolupen en molts indrets diferents. En aquests casos el que més abunda són mapes enriquits amb punts diversos que estan penjats a internet. Cap d'aquests casos ve acompanyat d'informació que expliqui com s'ha realitzat la tasca ni que ens aporti informació extra més enllà de la que ofereix el propi recurs.

Tot i això, val a dir que la majoria de recursos trobats utilitzen com a base per elaborar els mapes enriquits amb punts georeferenciats han estat construïts a partir de Google Maps o bé d'EduLoc.

Recursos aplicats a la Secundària

A partir d'una recerca a través de Google Scholar usant paraules clau com *geolocalització* i *secundària* poden trobar-se diversos recursos creats per alumnes de Secundària. D'entre tot el ventall de camps i matèries que poden trobar-se a la xarxa, s'ha pretès centrar la recerca en aquells recursos que s'aproximen a les matèries de llengua i literatura impartides en diversos instituts. Així, per tal de poder concretar una mica més, han estat descartats tots aquells recursos aplicats a matèries d'altres àmbits.

Un recurs molt complet és el que ha estat fet a Mollet del Vallès, al Vallès Oriental, pels alumnes de 4t d'ESO de l'escola Sant Gervasi. En aquesta ocasió el que s'ha dut a terme ha estat la localització de carrers amb noms literaris a través de Google maps per crear després una xarxa de pàgines interconnectades entre elles que aprofundeixen en l'obra d'alguns escriptors que donen nom a aquests carrers.

Mitjançant *Google Sites*, el professor ha creat una pàgina web que encapçala i defineix aquest projecte (Escola Sant Gervasi, sd). És en aquesta pàgina on hi apareixen els objectius, les activitats i els punts que s'avaluen quan la tasca finalitza. Tot i així no apareixen gaires detalls del sistema d'avaluació seguit. Durant el temps que ha durat l'experiència, els alumnes, distribuïts en grups de tres, han creat una pàgina web per a l'assignatura de Llengua catalana en la qual hi apareix informació sobre un escriptor que dona nom a algun dels carrers amb interès literari de Mollet del Vallès. En aquesta pàgina hi apareix la biografia de l'autor, hi ha també bocins de la seva obra escrita, fotografies del carrer i, en alguns casos, algun altre mapa enriquit de *google* georeferenciant el punt concret en què es troba dit carrer.

En la majoria de casos, però, el que més abunda són mapes enriquits amb els quals es pot resseguir alguna ruta literària. Així, al blog *A pie de aula* (Domènech, 2010), que correspon a l'assignatura de Llengua castellana d'un IES barceloní, s'hi pot trobar una ruta literària sobre la novel·la *Nada* de Carmen Laforet. La ruta, que és molt completa, ressegueix els indrets que apareixen descrits en la novel·la i apareixen indicats al mapa per punts que dibuixen dues possibles rutes indicades amb una línia que serpenteja entre els carrers dels barris vells de Barcelona.

L'entrada del blog que fa referència a aquesta activitat ve acompanyada d'un document llegible des del mateix blog amb les indicacions i les pautes que els alumnes han de seguir per realitzar correctament aquesta activitat que, en aquest cas sí, es tracta talment d'un exercici de recórrer un territori concret amb el suport d'un mapa enriquit que indica en quins llocs cal deturar-se i per quins carrers s'ha d'anar per tal de poder trobar tots els punts destacats.

Semblant al recurs anterior, però més senzill i d'autor desconegut, és un mapa enriquit fet amb eines *google* en el qual hi apareixen geolocalitzades les ubicacions que apareixen a la novel·la *Luces de Bohemia* de Ramón del Valle-Inclán. El mapa està format per deu punts geolocalitzats que no estan connectats entre ells de cap manera i que, quan es prem damunt de qualsevol d'aquests punts apareix escrit, al costat, el fragment de la novel·la que fa referència al lloc marcat (Anònim, sd).

Hi ha una pàgina web on poden trobar-s'hi moltes rutes semblants a la tot just comentada de *Luces de Bohemia*. Es tracta d'una pàgina creada a través de google sites i que va estar operativa entre els anys 2010 i 2014. Es diu *Callejeros literarios* i va ser un projecte col·laboratiu enfocat a alumnes de 3r d'ESO de tot el país. Aquest projecte consistia en vuit activitats que plantejaven en una wiki i amb una tasca final amb la qual, els alumnes havien de crear una llista literària de carrers geolocalitzada utilitzant Google maps. En aquesta tasca final podien participar-hi alumnes de tots els nivells, des de Primària fins Batxillerat i la ruta, un cop finalitzada, era publicada a la mateixa web. Durant tot aquest temps arribaren a recollir fins a setanta-dues rutes literàries de vint-i-tres províncies diferents d'entre les quals dues són a Mallorca.

Entre aquest ventall de rutes n'hi ha de tota faisó. Algunes rutes que es limiten a explicar les bibliografies dels escriptors presents als carrers d'una ciutat determinada. D'altres se centren en una obra literària concreta i n'anoten els indrets que hi apareixen. N'hi ha també que agafen diversos autors presents en una mateixa ciutat i els comenten tots i hi ha, finalment, alguns punts que per alguna raó resten buits, sense cap enllaç a cap mapa literari (Domènech et al. 2010-2014).

Recursos aplicats al món universitari

Un recurs interessant de comentar en aquest apartat és l'*Atlas interactiu de l'entonació del català*. La intenció d'aquest atlas és la de presentar sobre un mapa enriquit amb àudios i transcripcions els dialectes que conformen la llengua catalana (Universitat Pompeu Fabra, 2007-2012). El recurs està penjat en una pàgina web pròpia i ha estat realitzat per un equip de persones nombrós provinent de l'àmbit acadèmic de la Universitat Pompeu Fabra i amb alguns col·laboradors d'altres universitats i entitats.

L'element clau d'aquest atlas és el seu mapa enriquit. Consisteix en un mapa en el qual hi figuren els diversos territoris de parla catalana marcats amb colors que corresponen als dialectes principals de la llengua. Al mapa hi ha localitzats amb puntets amb el nom de diverses poblacions els llocs en els quals s'hi han

dut a terme entrevistes. Així, en cadascun d'aquests punts, s'hi troba un vídeo amb una persona essent entrevistada i, en una pestanyeta a part, la transcripció de l'entrevista. A les illes Balears hi ha 13 localitzacions diferents de les quals 4 corresponen a les illes Pitiüses.

Hi ha algun cas en el qual la geolocalització ha estat utilitzada de forma combinada amb activitats pròpies de la ludificació. És el cas de l'aplicació gratuïta per a mòbils *Hombres de bronce*. Aquesta aplicació va ser creada pel govern de Canàries el 2014 i està enfocada a estudiants de Primària i de Secundària.

L'aplicació cerca donar a conèixer la vida i obra dels diversos personatges il·lustres del casc històric de la Laguna, a Tenerife. Per aconseguir-ho han creat un joc a través del qual els qui hi participin han de buscar les escultures que aquests personatges tenen, repartides per la vila i han de respondre algunes preguntes sobre les estàtues que han trobat, tant a mitjan gimcana com després, un cop acabada l'excursió. Segons les puntuacions que aconsegueixen amb aquests tests l'aplicació els dona una insígnia amb un nom per a cada puntuació. Així, per exemple algunes insígnies que poden aconseguir-se són *paseante* si han obtingut entre 30 i 40 punts; *curioso* si n'han obtingut entre 71 i 100, i així fins arribar als 120 punts que desbloqueja la insígnia de *experto* (Gobierno de Canarias, 2014).

Experiències educatives

Actualment els estudis i experiències duts a terme que combinin d'una manera més o menys directa la geolocalització amb l'ensenyament són pocs i no sempre bons de trobar. A banda d'això, bona part de les experiències que poden trobar-se a internet no corresponen als ensenyaments de Secundària i sovent només hi ha accés al resultat final després d'haver-se dut a terme l'activitat.

Tot i ser escasses les experiències argumentades que relacionen la geolocalització i l'ensenyament, hi ha alguns projectes que convé tenir presents.

Experiències aplicades a Primària

Un d'aquests estudis és una experiència publicada a l'almanac eivissenc *El pitiús 2019*. En aquest anuari Jordi Serra Ramon (2019) ha publicat un article que tracta sobre l'ús de la geolocalització en l'ensenyament de les Ciències Socials. En aquest article Serra mostra al lector diverses propostes didàctiques aplicables a Eivissa que es basen en la creació d'un recurs web capaç d'emmagatzemar i de geolocalitzar diverses fotografies antigues de l'illa a partir de les quals els docents puguin treballar-hi damunt el terreny.

La finalitat de la proposta plantejada és la de relacionar el territori en què es viu amb les Ciències Socials ja que aquests dos termes guarden molta relació entre ells, i les experiències que combinin TIC amb aquest àmbit són molt escasses, afegeix Serra.

Per dur a terme aquest projecte s'ha partit de 30 fotografies antigues de l'illa que l'Arxiu d'Imatge i So del Consell Insular d'Eivissa ha cedides per a aquesta tasca. Amb aquestes imatges s'ha construït una pàgina web oberta i de lliure accés a través de la qual poden dur-se endavant activitats per apropar els coneixements sobre l'illa d'Eivissa als al·lots alhora que també poden anar-se construint noves activitats a mesura que van afegint-hi informació nova.

Tot això és present a la pàgina que Serra ha creat a través de la plataforma WIX (Serra, 2018). Quan hom entra en aquesta web hi troba una pàgina amb accés a tota la informació que hi ha penjada. Hi ha fotografies antigues d'Eivissa i també hi ha vídeos amb entrevistes realitzades a persones majors de l'illa que recorden com era abans l'illa i com de molt ha canviat en poc temps.

Aquests continguts presents a la web responen a les tres activitats que es realitzen amb aquesta experiència. La primera activitat, *Què sabem de cada*

imatge?, fa la funció d'introduir l'alumne en l'exercici i d'obrir un cert debat a l'aula per parlar de la imatge escollida, ubicar-la en l'espai i parlar sobre què consisteix l'experiència.

A continuació es du a terme una segona activitat, *Imatges contrastades*. Aquesta altra activitat es realitza quan els alumnes ja han fet una primera presa de contacte amb les fotografies antigues i més o manco saben situar-les en el terreny. L'activitat consisteix en geolocalitzar correctament la fotografia antiga i fer una fotografia actual per comentar després les conclusions a les quals arribin en contrastar el canvi de fesomia que pot haver-se donat en alguns indrets de l'illa.

Finalment hi ha una tercera activitat i és la que correspon als vídeos penjats a la web d'aquesta experiència. Amb el títol *Històries geolocalitzades*, els alumnes han de trobar a gent major del lloc estudiat amb les imatges anteriors i han d'entrevistar-los. Amb aquestes entrevistes els alumnes han de publicar al blog de la pàgina un redactat sobre les històries que hagin recollit i penjar-ho a *Eduloc*, que és una plataforma que permet geolocalitzar imatges, àudios i enllaços damunt el mapa.

A l'hora de consultar la pàgina *Coneix Eivissa*, en les conclusions extretes i publicades a *El pitiús 2019*, Serra recomana de fer servir les tauletes digitals, en comptes dels portàtils. Considera que és més còmode fer anar els dits per damunt de la pantalla que no haver de moure's amb el ratolí.

Serra comenta, també, que el precedent que el va inspirar a crear una eina aplicable a l'escola que fes servir la tecnologia de la geolocalització va ser un projecte dut a terme a la ciutat de Rubí, al Vallès Occidental. Es tracta d'una experiència que es va dur a terme entre els anys 2011 i 2012 que consistia en la creació de codis QR que, amb el permís de l'administració local, varen ser col·locats als carrers de la ciutat. Amb aquests codis QR tothom tenia accés *in situ* amb els seus dispositius mòbils a la informació que els alumnes de fins a 12 escoles de Rubí havien penjat en un blog. Aquesta tasca la va portar endavant Josep Maria Silva, tal i com comenta a la pàgina d'inici del blog d'aquesta activitat (Silva, 2011) és una activitat perfectament exportable a d'altres llocs.

Experiències aplicades a Secundària

Hi ha una experiència didàctica que ha utilitzat l'obra literària d'Emilia Pardo Bazán i la d'altres escriptores coetànies per treballar el paper de la dona i la seva situació en els segles XIX i XX i ha estat realitzada a l'IES de Sabón, Galícia. Aquesta tasca s'ha realitzat a partir de l'ús de la realitat augmentada i de la geolocalització i s'ha aplicat en un grup de Secundària per a adults.

L'experiència en qüestió s'ha publicat a la revista del *Congreso Iberoamericano de ciencia, tecnología, innovación y educación* dut a terme a la ciutat de Buenos Aires a l'Argentina en el mes de novembre de 2014 (Muñiz i Vivero, 2014).

Aquesta experiència pedagògica es va decidir d'enfocar cap a la tecnologia mòbil pel fet de ser una tecnologia coneguda i quotidiana pels alumnes. El tema del treball ha estat el paper de la dona en els segles XIX i XX a partir de l'obra literària de diverses escriptores de l'època i l'enfocament pedagògic elegit per dur-ho a terme s'ha basat en un treball col·laboratiu per projectes.

Per a la correcta realització d'aquesta tasca han utilitzat diverses eines i aplicacions digitals. En concret l'aplicació Hoppala per fer les geolocalitzacions damunt el mapa, i l'aplicació Layar per a tot allò relacionat amb la realitat augmentada. A més a més, s'ha utilitzat un blog com a suport per tal de poder emmagatzemar-hi tots els continguts creats i, de la mateixa manera per als àudios enregistrats, han utilitzat la plataforma Soundcloud.

Durant la realització d'aquesta experiència les TIC han tingut un paper rellevant per tractar d'aconseguir que el grup pogués connectar novament amb el sistema educatiu. A part, Muñiz i Vivero afirmen que la clau de volta que sosté aquest projecte és la intenció de poder treballar diverses competències bàsiques. Concretament han treballat les següents: competència comunicació lingüística, competència social i ciutadana, competència per aprendre a aprendre, competència en autonomia i iniciativa personal i finalment la competència referent al tractament de la informació i la competència digital.

Durant la realització d'aquest exercici els alumnes anaren desgranant tota aquella informació que trobaven a través de les seves recerques i la introduïen

al blog. Aquesta informació prèviament emmagatzemada era enllaçada als punts geolocalitzats al mapa digital de manera que primer varen crear un blog per poder tenir-hi tota la informació ordenada de manera que fos accessible i bona de gestionar per part dels alumnes. A continuació crearen una interfície amb punts geolocalitzats a sobre d'un mapa digital i hi enllaçaren la informació que havien afegit prèviament al blog de manera que els llocs marcats a l'aplicació Hoppala, que és la que han utilitzat en aquesta experiència, han quedat vinculats amb tota la informació que apareix a les diverses entrades del blog. A part, han utilitzat Layar per dotar l'experiència d'il·lustracions i continguts en realitat augmentada amb la qual, per concloure aquest projecte, redactaren una revista digital.

Pel que fa a la valoració final que fan d'aquest treball Muñoz i Vivero, cal destacar que avaluaren l'experiència amb una rúbrica. A part, consideren que varen aconseguir que els alumnes s'implicassin en el projecte, adquiriren les competències bàsiques desitjades i augmentà la participació dins l'aula alhora que les incidències i els conflictes davallaren en un 50%.

5. PART PRÀCTICA

Presentació

La part pràctica d'aquest treball s'ha centrat en la creació d'un recurs en línia consultable a través de mòbils i tauletes amb accés a internet. Aquest recurs recull diversos fragments d'obres de la literatura catalana i els ordena damunt del mapa amb punts geolocalitzats de manera que en facilita la seva lectura des del mateix indret que descriuen els textos en qüestió. D'aquesta manera, aquest recurs pretén relacionar la llengua amb el territori i aconseguir una experiència educativa significativa.

Objectius concrets de la recerca

El projecte Pitiüses Literàries procura acostar l'assignatura de llengua catalana als alumnes amb la introducció d'activitats innovadores que surten de les dinàmiques habituals fent servir eines d'ús quotidià per part dels estudiants.

L'objectiu principal és dissenyar i crear un recurs digital emmarcat dins una proposta didàctica que contingui totes les rutes literàries creades en el marc d'aquest projecte de manera que siguin consultables des de qualsevol dispositiu amb accés a internet de manera que s'hi pugui accedir en tot moment tant a dins com a fora de l'institut.

Un altre objectiu és dissenyar i crear una proposta didàctica que permeti desenvolupar diversos aspectes competencials i curriculars i que contingui les rutes literàries creades en el marc d'aquest projecte. Aquesta proposta didàctica se centre en el curs de 4t d'ESO

Metodologia de recerca

La metodologia de recerca d'aquest treball se centra en la innovació basada en disseny (IBD). Consisteix en la introducció d'un nou paradigma a l'hora de definir les fases de la innovació en ensenyament. Fins ara era vigent un model lineal amb un inici i una fi marcats amb claredat des de l'anàlisi prèvia fins la creació d'una dinàmica o d'un recurs i la seva respectiva aplicació. Ara, la IBD proposa la introducció d'un últim esglaó que converteix aquest model clàssic lineal en un model cíclic tal que la fi de la realització d'un projecte remet directament al començament a les fases anteriors amb replantejaments de l'anàlisi prèvia, del disseny o de com s'ha implementat el producte creat.

Rodríguez i Valldeoriola (2009) en parlar sobre l'IBD recuperen unes paraules de Gros (2007) en què enumera les característiques principals de les quals ací i ara se'n reproduïxen dues de les més rellevants.

En primer lloc cal tenir present que durant la realització d'una activitat és important d'analitzar tots els detalls i en especial la interacció entre els usuaris i la pràctica educativa a estudiar.

I en segon lloc, observar que la finalitat de la IBD no és, en cap cas, la de repetir processos i exercicis ja duts a terme amb anterioritat, ans al contrari. A partir de la recollida d'informació feta durant una implementació passada la voluntat de la IBD és la de millorar el procés o l'exercici de cara a implementacions futures en què es donin una situació apropiada per repetir l'activitat amb unes condicions similars a les del primer assaig. Això permet de millorar el producte a base del clàssic prova 1 – error – correcció – prova 2.

Proposta didàctica

Aquesta activitat, materialitzada en un recurs amb forma de pàgina web, s'ha centrat en la literatura catalana dels segles XIX i molt especialment amb la del segle XX. Atès que és un projecte complex i d'una llargada considerable, és important que la primera fase sigui més aviat introductòria per tal d'aconseguir que els alumnes compreguin en què consisteix el projecte que se'ls planteja i puguin assolir-ne els objectius adequadament.

Per tant, és important marcar uns temps orientatius per a cadascuna de les fases del projecte i, mirant-ho des d'una perspectiva del general al concret, s'inicia amb una sessió introductòria en la qual es fa un esbós dels objectius pretesos en aquest projecte.

Durant aquesta fase introductòria es mostren els fragments literaris escollits als alumnes i es comença a treballar damunt els textos. És a dir, que es comença a parlar de com són aquests textos i dels seus autors. També es procura trobar la ubicació més escaient per a cada text en el mapa.

Una vegada ja s'ha conclòs la fase introductòria de primer contacte amb el projecte es comença a treballar directament en el recurs i així, amb els estudiants repartits en grups, es creen les geolocalitzacions en el mapa. Amb aquestes geolocalitzacions després tot just queda preparar i organitzar la ruta literària en una sortida extraescolar.

Per tal de poder ubicar correctament els textos damunt del mapa cal que els alumnes tinguin uns coneixements previs del territori i també una certa fluïdesa amb l'ús de les eines google.

La part central d'aquest projecte és l'execució de la ruta. Organitzar una excursió en la qual el grup pugui recórrer la ruta literària. Durant el transcurs d'aquesta jornada els estudiants tenen ocasió de conèixer d'una manera diferent l'illa. A part, es fan parades en els punts senyalats en els mapes de manera que, amb l'ús del dispositiu mòbil, poden fer-se lectures en veu alta i comentar novament els textos, aquesta vegada però, en els llocs que els inspiraren. Aquesta és una bona ocasió per observar si el paisatge descrit ha canviat respecte amb el que els alumnes poden observar.

El dia de l'excursió es reparteix als grups un full amb algunes activitats bona part de les quals poden respondre's mentre dura la caminada. Cadascun d'aquests fulls acaba amb un tema determinat que guarda relació amb l'excursió que s'ha realitzat. Els grups han de cercar informació relativa al tema proposat i han d'elaborar un vídeo que tracti sobre aquest tema.

A banda, els grups escriuen un diari d'aula que es perllonga durant tot el temps que dura aquest projecte. D'aquesta manera el professor pot valorar-ne els progressos duts a terme pel grup.

Objectius didàctics

En acabar la seqüència didàctica, els alumnes han de poder:

- Manejar amb comoditat les eines de google.
- Llegir i entendre textos literaris dels segles XIX i XX en català.
- Mostrar un esperit crític cap a allò que llegeixen.
- Valorar la diversitat cultural.
- Debatre i defensar idees respectuosament.
- Situar els indrets amb major rellevància cultural.

Elements curriculars

Aquesta eina està enfocada a l'ensenyament de literatura catalana per al curs de 4t d'ESO. Els fragments escollits per a aquesta activitat són textos representatius de la literatura catalana dels segles XIX i XX que posen de manifest la relació entre els textos i l'espai en què vivim. Això es remet al fet que part dels continguts del currículum especifiquen que els alumnes han de fer una aproximació als textos literaris dels segles XIX i XX de manera que siguin capaços d'explicar-ne fragments significatius.

Competències clau

L'assoliment dels objectius específics enumerats a l'apartat següent preveu que els alumnes puguin guanyar experiència en diverses competències clau. Concretament, les competències elacionades de manera més directa amb aquest projecte literari són les següents:

- competència en comunicació lingüística. (CC1)
- competència en consciència i expressions culturals. (CC2)
- competència digital. (CC3)
- competència en aprendre a aprendre. (CC4)

Aquestes competències es preveu que puguin desenvolupar-se en diversos estadis en el progrés d'aquest projecte literari. De la mateixa manera, es preveu que el grau d'intensitat amb el qual s'aborden les competències esmentades no és sempre el mateix.

Així, la competència en comunicació lingüística es treballa des del primer moment. Des de la fase més inicial d'aquest projecte, quan els alumnes tenen el seu primer contacte amb els textos que han de formar les rutes literàries, s'obre un debat en relació als textos. A banda d'això, l'expressió escrita és una part primordial per a aquest projecte.

De manera semblant, la competència en consciència i expressions culturals es toca de maneres diferents durant tot el projecte. En un primer moment els alumnes treballen amb textos literaris, que són el tronc central de tot el

projecte. Però, a banda d'això, en el moment d'elaborar els mapes enriquits els estudiants han d'interessar-se pel patrimoni cultural local i pels indrets amb interès mediambiental. Això és per mor de poder geolocalitzar-ne els principals punts d'interès que siguin propers a les rutes literàries i atorgar a les rutes una dimensió més àmplia i completa.

En canvi, la competència digital es comença a treballar més endavant, quan el projecte ja ha pres forma per part dels alumnes i cal introduir la informació pertinent per crear les rutes literàries sobre el mapa. Durant l'excursió l'ús que es fa de les eines digitals és més aviat a nivell usuari, que és quan es posa a prova la ruta i se'n comprova el seu bon funcionament. És durant la realització del vídeo que les TIC prenen novament un paper destacable.

La competència en aprendre a aprendre és present entre els alumnes des del moment en què han de començar a buscar informació per tal de crear informació nova per introduir a l'atles, quan es duen a terme debats relacionats amb els textos que van apareixent a l'hora de decidir quins s'introdueixen en les rutes literàries i quins no i a l'hora de cercar informació de cara a les activitats posteriors a l'excursió.

Objectius específics

Amb la creació d'aquest atlas literari i amb la participació activa dels alumnes s'espera que assoleixin els següents objectius especificats en el currículum. Aquests objectius apareixen numerats entre parèntesi amb les sigles OE, fent referència a objectiu específic, i amb el número amb què està ordenat en el currículum (v. annex 5). Els objectius s'han extret explícitament del currículum (pàgines: 17 i 18).

- Aconseguir la competència comunicativa oral i escrita en llengua catalana per comunicar-se amb els altres, per aprendre (en la cerca i l'elaboració d'informació i en la transformació dels coneixements), per expressar les opinions i concepcions personals, apropiat-se i transmetre les riqueses culturals i satisfer les necessitats individuals i socials. (OE2)

- Comprendre i crear textos literaris utilitzant els coneixements bàsics sobre les convencions dels gèneres, els temes i motius de la tradició literària i els recursos estilístics, i valorar el coneixement del patrimoni literari com una manera de simbolitzar l'experiència individual i col·lectiva. (OE8)
- Manifestar una actitud receptiva, interessada i de confiança en la pròpia capacitat d'aprenentatge i d'ús de les llengües i participar activament en el control i avaluació del propi aprenentatge i el dels altres. (OE11)
- Cercar, consultar, citar i aplicar estratègies de lectura comprensiva i crítica de textos, tant de fragments com d'obres completes i d'altres fonts d'informació per adoptar una visió (OE12)
- Usar tant les fonts impreses com les digitals per obtenir, seleccionar i transmetre informació i per produir treballs acadèmics amb rigor, claredat i coherència.(OE13)
- Valorar la importància d'emprar el registre lingüístic adequat a cada situació comunicativa. (OE16)
- Comprendre els textos representatius de la literatura en llengua catalana des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, reconèixer i valorar la seva intencionalitat, la relació amb el context sociocultural i les convencions dels gèneres com a part del patrimoni comú. (OE18)
- Aplicar tècniques i estratègies (resum, esquema, mapa conceptual, esborrany...) per afavorir l'aprenentatge i optimitzar l'estudi.(OE19)

Continguts

Cada bloc amb què s'organitza el curs de quart d'ESO al currículum està format, en part, per una taula de continguts que ajuden a definir en què consisteix cadascun d'aquests blocs. A l'annex 5 s'han mostrat tots els continguts dels tres blocs que es treballen en aquesta seqüència didàctica dels quatre en què es divideix l'assignatura.

Per facilitar-ne la lectura han estat enumerats amb dues xifres separades per un punt. La xifra de l'esquerra fa referència al bloc en qüestió mentre que la segona xifra fa referència al contingut concret de dit bloc.

Els continguts, extrets explícitament del currículum de 4t d'ESO (pàgines 30–41), que d'una manera o altra es treballen durant l'execució de les diverses activitats en les quals consisteix aquest projecte són els següents:

- Observació i comprensió del sentit global de debats, col·loquis, entrevistes i converses espontànies de la intenció comunicativa de cada interlocutor i aplicació de les normes bàsiques que regulen la comunicació. (cont. 1.3)
- Coneixement, ús i aplicació de les estratègies necessàries per parlar en públic i dels instruments d'autoavaluació en pràctiques orals formals o informals. (cont. 1.5)
- Coneixement, comparació, ús i valoració de les normes de cortesia de la comunicació oral que regulen les converses espontànies i altres pràctiques discursives orals pròpies dels mitjans de comunicació. El debat. (cont 1.6)
- Actitud progressivament crítica i reflexiva davant de la lectura. Ús progressivament autònom dels diccionaris, de les biblioteques i de les tecnologies de la informació i la comunicació com a font d'obtenció d'informació. (cont. 2.2)
- Interès per la composició escrita com a font d'informació i aprenentatge, com a forma de comunicar les experiències i els coneixements propis, i com a instrument d'enriquiment personal i professional. (cont. 2.4)
- Lectura lliure d'obres de la literatura catalana i universal i de la literatura juvenil com a font de plaer, d'enriquiment personal i de coneixement del món per aconseguir el desenvolupament dels seus propis gustos i interessos literaris i la seva autonomia lectora. (cont. 4.1)
- Introducció a la literatura a través dels textos. (cont. 4.2)
- Aproximació a les obres més representatives de la literatura catalana dels segles XIX i XX als nostres dies a través de la lectura i explicació de fragments significatius i, si és el cas, d'obres completes. (cont. 4.3)

- Consulta de fonts d'informació variades per dur a terme treballs adequats. (cont. 4.5)

Recurs

El recurs es titula Pitiüses literàries (<https://sites.google.com/view/pitiusesliteraries>) Per dur-lo a terme s'ha optat per fer ús de les eines google per diverses raons. Un motiu important ha estat el fet de tractar-se d'una eina gratuïta i pel fet de ser una plataforma molt coneguda i que ofereix moltes possibilitats. De tota manera, una raó cabdal ha estat el fet que tota la interfície de google està traduïda al català. Al tractar-se d'una eina adreçada als alumnes de l'assignatura de Llengua i Literatura catalanes és coherent que les eines que facin servir ajudin a mostrar un ús normalitzat de la nostra llengua.

La plataforma utilitzada per a la creació del recurs ha estat concretament *Googlesites*. La decisió d'utilitzar aquesta plataforma i no una altra ha estat primerament per la intenció de crear una pàgina web i no cap blog. A part d'això, d'entre les plataformes gratuïtes, aquesta és senzilla de fer servir i alhora les seves possibilitats són molt versàtils i satisfà totes les necessitats que poden sorgir en l'ús acadèmic ja que permet de penjar-hi documents, textos, fotografies, vídeos i el més important per a aquest projecte, que són els mapes enriquits amb ubicacions d'interès geolocalitzades.

Aquesta pàgina web està formada per diverses pàgines organitzades a partir d'una barra superior que, en el cas dels dispositius mòbils, és desplegable. En aquesta barra hi ha accés a algunes rutes literàries, a un mapa amb totes les rutes a hores d'ara publicades, a les bibliografies dels escriptors representats en aquesta pàgina i també es té accés a algunes activitats ideades per complementar aquesta experiència a la vegada que poden consultar-se també els objectius d'aquest projecte.

Pel que fa als mapes, tot i tractar-se d'una activitat principalment pensada per a l'assignatura de Llengua i Literatura catalanes, també s'han afegit, amb icones secundàries, alguns punts d'interès natural, històric o paisatgístic per als

alumnes. La raó d'això es deu a la intenció de crear una eina d'abast interdisciplinari i a la convicció que el fet d'aconseguir un aprenentatge transversal amb d'altres matèries ajuda a tenir una visió més àmplia i panoràmica de les nostres illes.

Metodologia didàctica

Les metodologies proposades per a l'assoliment d'aquesta proposta didàctica se centren en l'aprenentatge competencial que situa l'alumne com a protagonista del procés d'aprenentatge i s'ajusta a diverses competències clau. Les diverses activitats proposades procuren fer servir, quasi sempre, l'aprenentatge cooperatiu. Això es deu al fet que d'aquesta manera el professor pot resoldre els dubtes de manera més individualitzada i atendre la diversitat de l'aula en un ambient en el qual els alumnes funcionen de forma autònoma. També es facilita un ambient més propici per a que els alumnes participin de manera més activa.

L'aprenentatge cooperatiu permet dividir la classe en grups heterogenis de tres o quatre membres cadascun. El fet de crear grups heterogenis es deu principalment a dues raons. Una és la voluntat pretesa d'evitar grups socials tancats i així fomentar la socialització i la participació entre alumnes que, en altres condicions, mantindrien únicament una relació cordial. L'altra raó, i no menys important, és la de formar grups en els quals el nivell entre els membres sigui desigual de manera que els alumnes més experimentats ajudin als més novells i puguin cercar els punts forts de cada un dels integrants del grup.

A part, en l'aprenentatge cooperatiu la meta i el seu resultat són compartits de manera que tots els membres del grup han de donar el màxim d'ells mateixos en bé del grup i el lideratge és també rotatiu.

L'aprenentatge cooperatiu és la base per assolir la meta d'aquesta proposta didàctica ja que algunes de les activitats que es proposen als grups és que treballin amb textos i autors diferents a mode que cada grup funcioni com una cèl·lula autònoma a l'hora de crear un projecte major. D'aquesta manera es

procura evitar situacions de competitivitat entre companys que puguin crear rivalitat entre els grups de la classe.

Així, tots els alumnes, tot i formar grups diferents són tots membres d'un mateix equip i la seva meta és compartida. La meta és la construcció d'un recurs que els permeti posar-lo en pràctica en una sortida extraescolar.

A banda d'això, l'aprenentatge cooperatiu és el punt de partida per aplicar altres metodologies emprades emprades durant l'execució d'aquesta seqüència didàctica tals com el diari d'aula o el diàleg.

El diari d'aula és una eina que és present a dins de cada grup. La redacció d'aquest és obligatòria i la tasca d'escriure'l rota entre els membres del grup. El fet que el diari roti serveix per garantir la participació de tots els membres.

Aquest diari té unes pautes que s'expliquen a classe i indiquen quins elements són els que conformen el diari. Per començar, el diari cal escriure'l cada dia i la tasca rota, durant les sessions, entre els companys. Ha d'incloure els noms complets de tots els integrants del grup i, cada dia s'hi anota un breu resum del que s'ha fet durant la sessió. Aquest resum no cal que sobrepassi les dues o tres línies. També s'hi ha d'anotar allò que s'ha après a classe i els dubtes i dificultats amb les quals s'ha trobat el grup i com les han superat. Finalment el diari ha d'incloure aquells aspectes que han cridat l'atenció als alumnes i hi poden fer altres aportacions si ho consideren convenient. Una manera d'aconseguir que realitzin el diari de manera ordenada és donant-los les preguntes que el diari ha de respondre: *Què hem fet avui? Què hem après? Hem tingut problemes i/o dificultats? Dubtes? Què ens ha cridat l'atenció?* i finalment, *Altres observacions*.

El diàleg és l'eina usada durant tot el projecte per arribar a conclusions consensuades davant els dubtes que van sorgint mentre els alumnes realitzen les activitats. El diàleg també és la manera que tenen els alumnes per compartir allò que han après i poder reflexionar-hi posteriorment. A part, és l'eina clau per aconseguir una millor fluïdesa en la llengua oral a l'hora d'expressar-se en català, cosa que és un dels objectius didàctics que s'espera assolir amb aquest projecte.

Un punt molt important de tota aquesta experiència és el fet de fer una sortida extraescolar. Això permet als alumnes de posar en pràctica tota la feina que han realitzat prèviament i, a part, és una bona ocasió per dur a terme un aprenentatge realment significatiu ja que els estudiants quan arriben als punts que han geolocalitzat s'aturen i fan una explicació a la resta de companys acompanyada d'una lectura en veu alta del fragment literari escollit.

Un altre fet que cal destacar és la importància i alta presència que té la tecnologia durant tot aquest procés. L'ús de les TIC a la classe permet una organització diferent de l'aula i del ritme durant la classe. A part, dona peu a treballar amb eines tals com GoogleDrive, GoogleSites o GoogleMyMaps i amb programes d'enregistrament digital. Tot plegat són eines que acompanyen l'alumne durant tot l'exercici i permeten fer un ús dels elements tecnològics més allunyat de l'ús ociós permetent així entrar en la competència digital presentant els ordinadors també com a eines de treball més enllà de les seves funcionalitats d'esbarjo.

Com a elements que posen punt i final a l'exercici, s'han afegit en aquesta seqüència didàctica l'autoavaluació i la coavaluació. La intenció d'aquests elements que conclouen tota la pràctica és la d'evitar centrar tota l'atenció d'avaluació en el professor. D'aquesta manera part de la responsabilitat cau directament damunt les espatlles de l'alumne i ha de fer un exercici de reflexió que li permet d'analitzar el seu procés d'aprenentatge i de visualitzar si ha estat satisfactori o millorable.

Durant l'execució d'aquesta experiència se segueixen diverses metodologies superposades que centren bona part de l'atenció en l'alumne com a element protagonista per tal de garantir-ne un aprenentatge significatiu.

Activitats

La seqüència didàctica que conforma la creació d'aquest atlas literari pitiús ve determinada per un seguit d'activitats que han estat ordenades d'acord amb la taula següent per tal de presentar-les d'una manera més clara i entenedora.

Aquesta taula relaciona cada activitat amb les competències clau (CC), els objectius específics (OE) i els continguts presents al currículum (cont.). Les CC i les OE són consultables en els seus respectius apartats.

Activitat 1 Contextualització	CC2 OE8, OE11, OE16 cont 4.3
Activitat 2 Lectura dels texts	CC1, CC2, CC4 OE2, OE8, OE12, OE18 cont 1.3, cont 1.6, cont 2.2, cont 4.2
Activitat 3 Classificació dels texts	CC1, CC3, CC4 OE8, OE11, OE12, OE18, OE19 cont 1.6, cont 2.4, cont 4.2, cont 4.3
Activitat 4 pàgina web	CC2, CC3, CC4 OE13, OE 19
Activitat 5 Excursió	CC1, CC2 OE2, OE8 cont 4.1, cont 4.2, cont 4.3
Activitat 6 Qüestionari i vídeo	CC1, CC3 OE2, OE13, OE16 cont 1.3, cont 1.5, cont 4.5
Activitat 7 Conclusió i autoavaluació	CC4 OE11 cont 1.5

Activitat 1: Contextualització del projecte Pitiüses literàries

Temps: Dues sessions de cinquanta-cinc minuts.

Organització de l'aula: Pot ser a l'aula habitual dels alumnes, sense cap distribució en especial.

Materials: Ordinador del professor amb accés a internet, projector, pantalla de projecció.

La classe s'inicia explicant en què consisteix Pitiüses literàries i s'indiquen el nombre de sessions destinades al projecte, els objectius que han d'assolir els alumnes i el sistema d'avaluació.

S'iniciarà la sessió preguntant als alumnes si coneixen textos literaris, en català o en castellà, que facin referència a l'illa. Després es farà la mateixa pregunta demanant als alumnes si coneixen grups musicals que facin referència a les Pitiüses en les lletres de les seues cançons.

A continuació es parlarà de la internacionalitat de la literatura catalana mostrant textos a través de la web www.mapaliterari.cat de manera que el professor pugui conduir la classe cap a un clima de debat que permeti mostrar que, a petita escala, també es pot fer un atlas literari pitiús.

Activitat 2: Lectures comentades de textos

Temps: Una sessió de cinquanta-cinc minuts.

Organització de l'aula: Pot ser a l'aula habitual dels alumnes. Es recomana organitzar-los en petits grups heterogenis d'entre tres i quatre membres.

Materials: Ordinador del professor amb accés a internet, projector, pantalla de projecció.

Es reprèn el tema del dia anterior però, en aquest cas, el professor utilitza el projector per mostrar-hi un fragment literari qualsevol dels aptes per a les rutes literàries. (v. annex 3) Amb la utilització d'un primer text, després d'haver-ne fet una lectura en veu alta, el professor mostra quins són els aspectes amb els quals els alumnes han de fixar-se a l'hora de treballar amb aquesta mena de textos.

Es mostra una especial atenció també als topònims que apareixen en els fragments i es fan llistes amb els topònims que apareixen en cadascun dels fragments llegits per després buscar si apareixen a google maps. S'utilitza

aquesta sessió per parlar sobre els conceptes de toponímia i de substrat lingüístic i quina relació tenen amb la llengua i el territori.

A part d'això, després de la lectura d'un text s'intenta decidir de manera conjunta quina és la ubicació idònia del fragment llegit en el mapa i es parla sobre si allò que s'ha llegit correspon avui dia amb l'actualitat o si la nostra societat i el paisatge han canviat des de llavors ençà.

Activitat 3: Selecció i classificació dels textos

Temps: una sessió de cinquanta-cinc minuts.

Organització de l'aula: Aula d'informàtica o bé amb ordinadors a l'aula habitual. Es recomana organitzar-los en els mateixos grups que a la sessió anterior.

Materials: Ordinador del professor amb accés a internet, projector, pantalla de projecció, ordinadors per als alumnes amb internet.

Els alumnes, formant petits grups de tres o quatre membres, reben del professor entre dos i tres textos per completar. La tasca a realitzar és la mateixa que es va fer durant la sessió anterior però, en aquesta ocasió, són els grups d'alumnes qui porten la iniciativa. Decideixen per quin text començar i s'organitzen de manera que en haver finalitzat la sessió hagin llegit els textos que els ha tocat, n'hagin pogut anotar els topònims que hi apareixen i hagin pogut ubicar de manera aproximada el text en el temps, aclarint si es tracta d'un text del segle XX o del segle XIX. A part, hauran d'haver indicat si creuen que la descripció feta en el fragment correspon a una descripció vigent encara avui en dia o si el paisatge ha canviat. L'activitat s'entrega en finalitzar la sessió enviant-la al professor per correu electrònic indicant-s'hi el nom dels integrants del grup que entreguen cada tasca.

A banda, durant aquesta sessió un membre del grup haurà començat a escriure el diari d'aula.

Activitat 4: La pàgina web

Temps: dues sessions de cinquanta-cinc minuts.

Organització de l'aula: Aula d'informàtica o bé amb ordinadors a l'aula habitual. Es recomana organitzar-los en els mateixos grups que a la sessió anterior.

Materials: Ordinador del professor amb accés a internet, projector, pantalla de projecció, ordinadors per als alumnes amb internet.

El professor mostra la pàgina web Pitiüses literàries i els ensenya en què consisteixen les rutes literàries i quines pautes generals han de tenir. Feta l'explicació mostrant-ne una ja feta a mode d'exemple, els alumnes introdueixen en el mapa les localitzacions dels textos que han treballat a classe.

En segon lloc, cada grup s'encarrega d'introduir els fragments literaris que han treballat prèviament i creen les pàgines relatives a cadascun d'aquests fragments i dels seus autors.

A la segona sessió destinada a aquesta activitat els alumnes acaben d'introduir les dades que els pugui haver faltat a la sessió anterior. A part, aquesta segona hora se centra en la formalització de les rutes literàries, marcant-ne els seus punts d'inici i final i quins són els viaranys recomanables de seguir.

De la mateixa manera, els alumnes busquen quins punts pròxims a la ruta hi ha que siguin d'interès mediambiental o cultural i els marquen amb icones desplegable al mapa.

La tasca del diari d'aula continua.

Activitat 5: L'excursió

Temps: Un matí

Organització de l'aula: Els alumnes fan una sortida extraescolar amb els professors necessaris per recórrer la ruta que han dissenyat.

Materials: Telèfon mòbil o tauleta amb accés a internet, aigua, calçat de caminar.

S'acorda un dia amb el centre per fer una excursió amb els alumnes. Si la ruta no és circular i és llunyana al centre cal el servei d'un autocar que faci de llançadora entre l'institut i el punt d'inici i, a una hora acordada, entre el punt final i l'institut.

Durant la caminada els professors van fent algunes explicacions diverses sobre temes que van sorgint durant la jornada relatius al mediambient o a la història dels llocs visitats. És important que els professors també comentin els diversos topònims tradicionals dels llocs pels quals transcorre la ruta.

En els punts amb geolocalitzacions literàries s'hi fan parades en les quals els alumnes llegeixen el text i, el grup que va treballar el text acabat de llegir, n'explica algunes de les característiques principals així com també de l'autor i la seva relació amb l'illa, si l'han poguda esbrinar.

Durant l'excursió es reparteix un full amb algunes activitats que els alumnes hauran d'entregar i que formarà part del material avaluable per concloure aquest projecte. Aquest full inclou també una sèrie de preguntes per desenvolupar que són, en realitat, l'enunciat de l'activitat 6, que consisteix en l'enregistrament d'un vídeo.

Activitat 6:

Temps: Una sessió de cinquanta-cinc minuts allargable a dues sessions si queden vídeos per visionar.

Organització de l'aula: Pot ser a l'aula habitual dels alumnes, sense cap distribució en especial.

Materials: Fulls de coavaluació (v. annex 2), ordinador del professor amb accés a internet, projector i pantalla de projecció.

El dia de l'excursió es va repartir un full amb algunes activitats i amb unes preguntes per desenvolupar mitjançant la gravació d'un vídeo. Els alumnes s'organitzen en els petits grups habituals per gravar-lo. La llargada del vídeo no ha de ser superior als set minuts. Ha de respondre al tema que se'ls demana i ha de ser gravat íntegrament en català tenint en compte d'utilitzar un registre adequat. A part, el vídeo ha d'entregar-se en un format compatible amb els ordinadors de l'institut (.mp4).

Per a la gravació del vídeo els integrants de cada grup poden utilitzar el format, l'estil i els recursos que desitgin sempre i quan compleixi les instruccions ans detallades. Els alumnes poden gravar un petit documental, simular ser un telenotícies cobrint una notícia, enregistrar una entrevista, etcètera.

S'acorda un dia d'entrega per recollir els vídeos gravats i es dedica una o dues sessions per visionar-los a classe. Per tal d'aconseguir que els alumnes estiguin atents no només al seu propi vídeo sinó també als de la resta de companys es reparteix entre els grups una rúbrica de coavaluació de manera que part de la nota la posen els alumnes guiats per les instruccions que venen indicades al full de coavaluació.

Activitat 7: Conclusió i autoavaluació

Temps: Una sessió de cinquanta-cinc minuts

Organització de l'aula: Pot ser a l'aula habitual dels alumnes, sense cap distribució en especial.

Materials: Full d'autoavaluació (v. annex 2), ordinador del professor amb accés a internet, projector i pantalla de projecció.

Una de les activitats que es va manar al final de l'excursió era la de fer unes fotografies. La classe comença amb el professor mostrant algunes d'aquestes imatges mentre que s'intenta obrir un debat sobre les conclusions a les quals han arribat els alumnes durant tot aquest projecte.

A continuació se'ls reparteix una rúbrica molt senzilla amb la que valoren el seu propi aprenentatge un cop finalitzada l'activitat.

Avaluació

L'avaluació d'aquesta seqüència didàctica segueix diversos punts especificats en els criteris d'avaluació marcats en el currículum per a quart d'ESO. El currículum divideix els aspectes concrets que l'alumne ha d'adquirir durant el curs en quatre blocs.

Criteris d'avaluació

Cadascun d'aquests blocs presenta, per separat, diversos criteris d'avaluació que el professor ha de tenir en compte a l'hora d'avaluar el progrés dels seus estudiants (v. annex 5). Per idear aquesta avaluació s'han tingut presents el primer bloc, comunicació oral: escoltar i parlar; el segon bloc, comunicació escrita, llegir i escriure, i el quart bloc, educació literària.

Del primer bloc es tenen en compte els criteris d'avaluació consultables en els punts sis i vuit. Aquests fan referència a aprendre a parlar en públic i a reproduir situacions reals o imaginàries de comunicació, respectivament. Tots dos punts es treballen tant en els diversos debats duts a terme durant la seqüència didàctica com també en la realització del vídeo.

Del segon bloc els punts a analitzar són el primer i el tercer. Aquests dos punts se centren en la comprensió lectora dels al·lots i al fet de ser capaços de fer una lectura reflexiva que els permeti mostrar una actitud crítica cap allò que han llegit.

Ja per acabar, pel que fa als estàndards d'aprenentatge avaluable del quart bloc, l'avaluació d'aquesta seqüència didàctica se centra en els punts primer, quart i sisè. Pel que fa al primer punt, aquest indica que s'ha de fomentar l'hàbit de la lectura i la comprensió d'obres de la literatura catalana de manera

que l'alumne ha de ser capaç de fer valoracions de les obres llegides i d'explicar aquells punts que més li hagin cridat l'atenció.

El quart punt remet a la comprensió de textos literaris que van des del segle XIX fins a l'actualitat. Aquesta comprensió implica saber reconèixer el tema de l'obra llegida, la intenció de l'autor i els recursos propis del seu gènere literari d'acord amb l'època en què ha estat escrita l'obra.

Finalment, el punt sisè fa referència a la capacitat que l'alumne ha de demostrar haver adquirit per consultar diverses fons d'informació per dur a terme tasques o activitats acadèmiques. A part, aquest punt darrer afegeix també que l'alumne ha de desenvolupar un esperit crític a l'hora de consultar les fons d'informació que pugui trobar.

Instruments d'avaluació

Per tal de poder fer un seguiment al més acotat possible al dia a dia dels alumnes es té previst avaluar aquest projecte mitjançant diversos recursos avaluadors. D'aquesta manera entren en joc una rúbrica, una rúbrica d'autavaluació i un full de coavaluació per als alumnes, un diari d'aula i unes activitats per completar i entregar entre les quals en destaquen uns vídeos que els alumnes hauran hagut d'enregistrar.

La rúbrica

La rúbrica (v. annex 1) segueix els objectius didàctics i els criteris d'avaluació presents al currículum i especificats en aquest treball. Està dividida en cinc blocs dels quals, els quatre primers avaluen els coneixements i els resultats assolits pels estudiants a l'hora de treballar a classe amb les diverses activitats que es proposen en relació amb els fragments literaris. El cinquè bloc se centra en la sortida extraescolar i focalitza la seva avaluació en la participació i en l'actitud dels estudiants durant el transcurs de la jornada.

Els quatre primers blocs tenen la puntuació dividida en una rúbrica amb quatre columnes graduades que avaluen els progressos dels alumnes de la següent manera: *excel·lent*, *satisfactori*, *en procés* i *no assolit*. L'*excel·lent* computa amb tres punts; el *satisfactori* ho fa amb dos punts; *en procés* equival a un punt, i *no assolit* no suma cap punt. La puntuació màxima per a aquests quatre blocs, amb llurs subapartats, és de vint-i-quatre punts.

El cinquè bloc es compta de banda dels blocs anteriors. Això es deu al fet que, per aprovar la seqüència didàctica sencera és del tot necessari aprovar el cinquè bloc en el qual el que més puntua és l'actitud en el dia de l'excursió. A part, aquest bloc també avalua la participació dels alumnes en les diverses tasques i explicacions que puguin dur-se a terme durant la sortida extraescolar.

Els blocs computen de la següent manera, per a cada apartat la puntuació més alta és de tres punts per a l'*excel·lent* i de zero punts en el pitjor dels casos. La particularitat d'aquest cinquè bloc rau en el fet que s'ha optat per puntuar doble l'apartat actitudinal, de manera que si els alumnes tenen una actitud *excel·lent* aquesta els sumaria sis punts en comptes de tres. Així, la puntuació total del cinquè bloc és de nou punts i per aprovar-lo necessiten com a mínim la meitat de la puntuació. Amb la rúbrica s'avaluen els criteris d'avaluació ans citats referents als blocs 1, 2 i als punts un i quatre del bloc 4.

Coavaluació i autoavaluació

Es reparteix una rúbrica molt senzilla als alumnes perquè s'autoavaluin individualment (v. annex 2). La intenció d'aquesta autoavaluació és la de crear un ambient a l'aula propici per a l'autoreflexió sobre l'aprenentatge que han adquirit mentre han anat fent les activitats que conformen el projecte *Pitiüses literàries*.

Amb una intenció semblant, els vídeos que els alumnes han gravat són també coavaluats són avaluats pels mateixos alumnes en un exercici de coavaluació (v. annex 2). La intenció d'aquesta coavaluació és doble. Per una part parteix del fet que els alumnes han passat per tots els estadis del vídeo, que van des de la idealització fins la gravació, la maquetació, la visualització a classe amb

els altres companys i, finalment, l'anàlisi de la feina feta per poder-los avaluar. Per una altra banda la coavaluació pretén ser una eina per captar l'interès dels al·lots cap als vídeos dels companys i aconseguir tenir-los atents durant la sessió.

Diari d'aula

Per tal d'avaluar el progrés dels alumnes i observar així el seu procés d'aprenentatge durant tota la seqüència didàctica, s'ha plantejat la utilització d'un diari d'aula que els alumnes emplenent notificant-hi els seus progressos, els dubtes sorgits i com han solucionat els diversos interrogants amb els quals s'han anat trobant. Aquest diari serveix, a part de per potenciar l'aprendre a aprendre, per comprovar per part del professor l'assoliment de les tasques plantejades i també per observar els possibles esculls amb els quals els alumnes han pogut enganxar-se, de manera que serveix de guia per reajustar l'activitat de cara a ocasions futures. Amb el diari d'aula s'avalua el primer punt del bloc 4 dels criteris d'avaluació comentats més amunt.

Full d'activitats i el vídeo

A banda de la rúbrica s'han preparat uns exercicis que es reparteixen als alumnes el dia de l'excursió i que han d'entregar al cap d'uns dies. Aquestes activitats (v. annex 4) consten de cinc exercicis entre els quals en destaca el vídeo, que s'avalua de banda a les altres quatre activitats. Aquestes quatre activitats inicials són preguntes senzilles que els alumnes poden anar completant fins i tot de manera conjunta durant l'excursió i fan referència a diversos temes que s'han tractat durant les sessions prèvies a la caminada.

La cinquena activitat consisteix en un vídeo que és avaluat de banda de les quatre activitats anteriors. Aquest vídeo s'avalua de manera doble. Per una banda els alumnes puntuen els treballs audiovisuals dels companys mitjançant una rúbrica de coavaluació. A part, però, el professor també avalua aquests vídeos de manera que al final el vídeo és qualificat a partir dels resultats donats

pels alumnes i els del professor (v. annex 4). Amb el vídeo s'avaluen el punt sis del bloc 1 i el punt sis del bloc 4.

Qualificació

El resultat obtingut amb cada un dels instruments d'avaluació ans especificats representa un percentatge determinat i el sumand de tots aquests resultats és la nota final de l'alumne. Els percentatges per obtenir el barem final són, principalment la rúbrica, que representa el 50% de la nota final; el vídeo en representa el 25%; el diari d'aula i l'autoavaluació són dos blocs que equivalen un 10% cadascun, i el 5% restant ve donat per les activitats relatives a la ruta que els alumnes han d'entregar.

La rúbrica recull la feina i els progressos dels alumnes des de la fase inicial del projecte fins a la realització de l'excursió. Té la particularitat que, tal i com cal fer saber de forma clara als alumnes des d'un primer moment, l'apartat actitudinal referent a l'excursió ha d'aprovar-se per tal de poder optar a superar correctament tota aquesta seqüència didàctica.

Les activitats que s'entreguen als alumnes durant l'excursió es qualifiquen per separat del vídeo. Les quatre primeres activitats, que puntuen sobre 10, equivalen al 5% de la nota final. El vídeo, que és l'activitat restant, representa el 25% de la nota final i la nota s'obté de la següent manera: per una banda es fa la mitjana de les notes dades pels alumnes en la coavaluació i s'obté la primera meitat. L'altra meitat de la nota del vídeo és la que li atorga el professor.

El diari d'aula es puntua de forma binària: *apte* o *no apte*, segons si ha estat fet de forma continuada o si s'ha fet tot el darrer dia abans de l'entrega.

Ja per acabar els alumnes fan una autoavaluació i la nota obtinguda representa el 10% de la nota global.

6. DISCUSSIÓ

Pel que fa a aprenentatge mòbil el disseny d'aquesta activitat va en la línia proposada per Cerro (2015) que indica que per a un aprenentatge geolocalitzat, tot i els mòbils ser molt còmodes no són imprescindibles. L'ús mòbil forma part de l'aparat final però abans d'això hi ha molta feina prèvia realitzada amb ordinadors i en treball en equip. Aquesta puntualització ve a rels del que comenten Cantillo, Roura i Sánchez (2012) sobre la manca de consens en l'ús dels mòbils en els centres educatius.

Així, independentment de quina política se segueixi pel que fa a l'ús de mòbils al centre, al haver considerat el mòbil com el dispositiu final de l'activitat de manera que la seua utilització hagi de ser fora del centre, enmig d'alguna ruta literària, es pot parlar d'un aprenentatge mòbil entès a partir de com de positiva sigui l'experiència que els alumnes tinguin amb el telèfon i la geolocalització durant les caminades.

Cerro (2015) considera que, si l'alumne es desplaça acompanyat d'un dispositiu amb internet, GPS i càmera, té abast a una experiència educativa més rica i complexa ja que li serà possible d'accedir a tota classe de continguts onsevulga i en qualsevol moment.

Partint d'aquesta premissa, i tenint en compte que, tal i com també comenta Cerro (2015) l'ús del mòbil intel·ligent ha propiciat a l'augment d'experiències geolocalitzades, aquest treball beu en gran part de la geolocalització per tal de crear una experiència local que permeti als alumnes de conèixer l'illa des d'una mirada que, sinó, podria passar-los desapercebuda.

A partir de les referències que la literatura catalana ens ofereix, ja sigui a partir de l'obra dels nostres escriptors pitiüsos, o la d'escriptors que ens han visitat, la manera que s'ha optat per dur a la pràctica una experiència geolocalitzada ha estat relacionant la literatura amb els indrets més rellevants, tant per l'obra a analitzar com per l'autor.

D'aquesta manera s'organitzen diversos recorreguts literaris que poden seguir-se des dels mòbils amb mapes de *Google* personalitzats. Cadascuna de les parades georeferenciades fan referència a punts d'interès literari. A més d'això,

els alumnes formen part d'aquest projecte des del seu inici, a l'hora de començar a treballar els textos i de decidir-ne les seues possibles localitzacions de manera que l'activitat suposi un repte, pràctic i teòric, que afavoreixi la seua presa de responsabilitats de cara a aquesta seqüència didàctica (Paul Hamlyn Foundation, 2012).

En relació amb la feina prèvia que cal realitzar abans de dur endavant una experiència geolocalitzada amb mòbils de la que Cerro (2015) ens adverteix, hi ha una feina prèvia amb les TIC que requereix d'una base en la competència digital. Existeix la voluntat de procurar d'un ambient adient perquè es faci un ús de les TIC, concretament de la tecnologia *Google*, per tal de mostrar certs aspectes de la tecnologia que potser els alumnes no fan servir o no coneixen. En aquest punt és en el que s'ensenya a crear mapes amb punts georeferenciats i es mostra també la feina prèvia que hi ha en la realització d'una pàgina web.

Leiva i Moreno (2015) consideraren que per parlar de competència digital no basta en aconseguir jòvens que es moguin còmodament a través de les diverses eines digitals sinó que calia educar de cara a la web 2.0. Ço és que l'usuari no es comporti com un simple consumidor de continguts i d'informació sinó que també es pugui convertir en creador de continguts nous. En consonància amb aquesta visió oberta de com navegar per la xarxa, s'ha apostat perquè el recurs creat per a aquesta seqüència didàctica sigui un recurs obert. És per això que el recurs s'ha acompanyat d'una llicència Creative Commons BY-NC. S'ha optat per aquesta llicència ja que, al tractar-se d'un recurs destinat a l'educació secundària, s'ha desestimat la possibilitat que pugui haver-hi un interès comercial al darrere més enllà de l'interès educatiu. Al mateix temps, aquesta llicència permet a qui ho desitgi de copiar, modificar o millorar qualsevol contingut present en el recurs digital (Creative Commons, 2017).

7. CONCLUSIONS

L'opinió referida a l'ús dels telèfons mòbils a l'aula varia entre els instituts i també entre els professors. Aquesta manca d'acord dificulta la possibilitat d'introduir aquests dispositius com una eina d'ensenyament més. Tot i així el debat està obert i la tendència sembla indicar que cada vegada és més complicat evitar l'ús dels telèfons a l'institut.

Tot i així, mentre el panorama encara no sigui del tot clar i no s'hagi arribat a un consens, una opció a mig camí entre l'ús regularitzat dels telèfons mòbils i la seua prohibició pot ser el d'utilitzar les altres TIC de les quals disposen els instituts, com ara els ordinadors portàtils.

Per a la creació d'aquest recurs digital s'ha optat per una estratègia que no vulneri les normatives més restrictives relacionades amb els mòbils. Així, s'ha pretès donar la possibilitat de crear des dels portàtils pensant en el resultat final vist des de la pantalla d'un mòbil.

La possibilitat de poder crear mapes enriquits amb punts georeferenciats suposa un canvi important en la manera d'orientar la classe. Es trenca amb la línia unidireccional de professor actiu i alumnes passius per crear un ambient en el que, en major o menor mesura, tots els membres de l'aula són creadors i transmissors de contingut. D'un contingut, a més a més, visualitzable i que pot ser consultable després de la seua finalització tant des de l'aula com des de fora, que és on pren tot el seu interès, al tractar-se de rutes literàries.

El fet de poder combinar la geolocalització amb les nostres illes i la literatura de la nostra llengua permet ampliar la concepció que pot tenir-se, a priori, del propi territori. La idea d'ajuntar la literatura amb el territori persegueix la meta d'aconseguir ampliar la percepció de l'alumne de manera que un portal, un carreró o qualsevol arbre deixin de ser simplement localitzacions qualssevol per tal que passin a ser el carrer en què Villangómez hi feu les seues primeres passes, l'eucaliptus que Macabich veia cada matí, o l'escenari que inspirà *L'hora violeta* de Montserrat Roig. De forma molt sintètica, la voluntat que hi ha al darrere és la de procurar transmetre l'estima per les Pitiüses a través dels ulls i la ploma dels escriptors contemporanis que han passat per aquestes illes.

Aquest projecte atorga l'oportunitat de, en el dia de demà, de poder dur-lo endavant i així poder crear noves rutes i tancar el cercle. Així podrà fer-se un exercici complet des del qual poder valorar-ne els seus resultats i la rebuda que hagi pogut tenir entre els alumnes. Així, tot i no poder finalitzar en aquest moment la roda que suposa la investigació basada en disseny la porta queda oberta a seguir millorant.

A l'hora de posar en pràctica aquesta seqüència és recomanable que la selecció de textos escollits per crear noves rutes tinguin, si no tots sí una part d'ells, un fil argumental que vagi més enllà del relat en qüestió. Un exemple és la ruta 2, visualitzable a la pàgina web. Aquesta ruta té alguns textos que toquen, de manera més o menys directa, el conflicte de la Guerra Civil a Formentera. Si els textos escollits no tenen prou força per ells mateixos com per poder tractar altres temes més enllà dels estrictament literaris, la ruta que es dissenyi pot ajudar a reforçar aquests temes que vulguin emfatitzar. Així és com s'ha fet a la ruta 3. En aquesta ruta es passa a prop de l'església de Sant Elm i és una ocasió excel·lent enmig de Vila per tractar també el conflicte de la Guerra Civil, en aquest cas a Eivissa. Així, amb la creació i l'execució de les rutes el valor interdisciplinar pren força i no queda únicament com un complement extra.

A part, una millora de cara al futur seria la d'aprofundir en aquells elements aliens a la literatura que s'han volgut destacar en els mapes mitjançant la georeferenciació. D'aquesta manera, en col·laboració amb altres departaments com el de ciències socials o el de biologia, podria aconseguir-se una eina multidisciplinària amb moltes possibilitats. Fins i tot un altre enfocament possible seria el de combinar els continguts de la matèria amb el geocaching, dit també geocerca, que consisteix en una sèrie de capsos amagades però georeferenciades i, mitjançant la geolocalització, els participants han de trobar les capsos i descobrir què amagen en el seu interior.

8. BIBLIOGRAFIA

- Adell, J. [Conocity]. (2011, febrer 4). *La competencia digital mapeada* [Arxiu de vídeo]. Recuperat dins: <http://conocity.eu/la-competencia-digital/>
- Adell, J. [Federico Paganetto]. (2011, setembre 5). *Jordi Adell Actividades didácticas para el desarrollo de la competencia digital* [Arxiu de vídeo]. Recuperat dins: https://www.youtube.com/watch?time_continue=934&v=-Xqb2Ze61Bo
- Anònim. (sense data). *Luces de bohemia* [Mapa enriquit]. Recuperat dins: <https://www.google.com/maps/d/viewer?msa=0&mid=1ufr11Qfl6zLjVpK4yolqUYnGIRU&ll=40.41824400000001%2C-3.702498999999989&z=14>
- Bell, S. (2019, febrer) *Research Guides: Discovering Open Educational Resources (OER)*. Recuperat dins: www.guides.temple.edu
- Busaniche, B. (2016) *¿Qué es el copyleft?* [Arxiu de vídeo]. Recuperat dins: <https://www.youtube.com/watch?v=dxP1a1FY-zs>
- Cabero, J. i Llorente, M.C. (2008). Del eLearning al Blended Learning: nuevas acciones educativas. *Tecnología Edu, Universidad de Sevilla*. Recuperat dins: <http://tecnologiaedu.us.es/cuestionario/bibliovir/jca19.pdf>
- Casals, G. (1995). *Joan Maragall, deu rutes literàries*, Argentona, Catalunya, l'Aixernador edicions.
- Camps, J. , Soldevila, Ll. (1994) *El comte Arnau (i el comte Mal) Tres rutes literàries*, Argentona, Catalunya, l'Aixernador edicions.
- Cantillo, C., Roura, M.; Sánchez Palacín, A. (2012) Tendencias actuales en el uso de dispositivos móviles en educación. *La educ@ción: digital magazine* 147. Recuperat dins: http://www.educoas.org/portal/la_educacion_digital/147/pdf/ART_UNNED_EN.pdf
- Cerro, J.P. (2015) *Tendencias y aplicaciones de las TIC en el ámbito educativo*. UOC. Recuperat dins: http://www.mydocumenta.com/f/index.php?proyecto_token=4FC53698A6F4079DB3D9C9AE767292A3
- Cirer, F. (1997) *Una ruta literària amb les rondalles de Joan Castelló Guasch*. [Curs de doctorat: La literatura infantil i juvenil catalana] Universitat de les Illes Balears, Eivissa.
- Creative Commons (2017) *Les llicències*. Recuperat dins: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=ca>
- Domènech, L. (2010). Ruta literaria de "Nada" Siguiendo los pasos de Andrea. A pie de aula. Recuperat dins: <http://apiedeaula.blogspot.com/2010/11/ruta-literaria-de-nada-siguiendo-los.html>

- Domènech, L.; González, I.; Solano, A.; Cadenato, M.; Diez, C.; Fernández, G.; Landa, P.; Navas, A. (2010-2014). Callejeros literarios. Recuperat dins: <https://sites.google.com/site/callejerosliterarios/>
- Durall, E., Gros, B., Maina, M., Johnson, L. i Adams, S. (2012). *Perspectivas tecnológicas: educación superior en Iberoamérica 2012-2017*. Austin, Texas: The New Media Consortium. Recuperat dins: http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/17021/6/horizon_iberoamerica_2012_ESP.pdf
- Escola Sant Gervasi. (sd). Carrers literaris. Mollet del Vallès, Vallès Oriental. Recuperat dins: <https://sites.google.com/site/carrersliteraris/>
- Enciclopèdia catalana. (sd). *Competència digital*. Recuperat dins: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0522024.xml>
- Fombona Cadavieco, J.; Vázquez-Cano, E. (2017). *Posibilidades de utilización de la geolocalización y realidad aumentada en el ámbito educativo*. Educación XX1, vol. 20, núm. 2, 2017, pp. 319-342. Universidad Nacional de Educación a Distancia
- Galvis, A.H., i Pedraza, L.d.C. (2013). Desafíos del ELearning y del BLearning en educación superior: análisis de buenas prácticas en instituciones líderes. Conecta-TE. *Centro de innovación en Tecnología y Educación, Universidad de los Andes*. Recuperat dins: https://conectate.uniandes.edu.co/images/pdf/desafios_conectate.pdf
- Gobierno de Canarias (2014). Consejería de Edicación y Universidades. Hombres de Bronce. Recuperat dins: <http://www3.gobiernodecanarias.org/medusa/ecoescuela/educatablet/recurso/hombres-de-bronce/>
- Gros, B. i Forés, A. (2013). El uso de la geolocalización en educación secundaria para la mejora del aprendizaje situado: Análisis de dos estudios de caso. *Revista Latinoamericana de Tecnología Educativa* 12(2) 41-53. Recuperat dins: <https://mascvuex.unex.es/revistas/>
- Guevara Roa, Elizabeth. (2016). El modelo de aprendizaje m-Learning: La armonización entre el sistema educativo y las nuevas tecnologías emergentes. *Revista internacional de Tecnología, Ciencia y Sociedad* 5(2) 215-231. Recuperat dins: <http://journals.epistemopolis.org/index.php/tecnoysoc/issue/view/151>
- INTEF (2017). *Marco Común de Competencia Digital Docente*. Recuperat dins: <http://educalab.es/documents/10180/12809/Marco+competencia+digital+docente+2017/afb07987-1ad6-4b2d-bdc8-58e9fae9ceca>
- Ireman, E. (2009). Internet en el aula: Red social docente para una educación del siglo XXI. *Jordi Adell en Ibiza (Contado por mí para el posgrado CIEL)*.

Recuperat dins: <http://internetaula.ning.com/profiles/blogs/jordi-adell-en-ibiza-contado>

Jiménez, D. (2011). La Neo-Geografía: cambios y permanencias en el ciberespacio. *Ruta: revista universitària de treballs acadèmics* 3. Universitat Autònoma de Barcelona. Recuperat dins: <https://ddd.uab.cat/pub/ruta/20130740n3/20130740n3a5.pdf>

Leiva Olivencia, J.J.; Moreno Martínez, N.M., d. (2015, abril). *Tecnologías de geolocalización y realidad aumentada en contextos educativos: experiencias y herramientas didácticas*. DIM Revista, revista científica de opinión y divulgación. <https://www.raco.cat/index.php/DIM/article/viewFile/291534/380014>

Ministerio de Educación y Formación Profesional (sd). Competencia Digital. Recuperat dins: <https://www.educacionyfp.gob.es/educacion/mc/lomce/el-curriculo/curriculo-primaria-eso-bachillerato/competencias-clave/competencias-clave/digital.html>

Muñiz, A., Vivero, S. (2014) *Doña Emilia en Femenino Plural a través de la Realidad Aumentada y Geolocalización*. Congreso Iberoamericano de Ciencia, Tecnología, Innovación y Educación. Recuperat dins: <https://www.oei.es/historico/congreso2014/contenedor.php?ref=memorias>

Nadiu digital (s.d.). En Enciclopèdia Catalana. Recuperat dins: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0521713.xml>

Nunes, J. (2013a) *Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya: georeferenciació*. Recuperat dins : <http://www.icgc.cat/es/Ciudadano/Informate/Diccionarios/Georeferenciacion>

Nunes, J. (2013b) *Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya: geolocalització*. Recuperat dins : <http://www.icgc.cat/ca/Ciutadana/Informate/Diccionaris/Geolocalitzacio>

Ortiz, A.; Peñaherrera, M. i Ortega, Juana. (2012) *Percepciones de profesores y estudiantes sobre las TIC. Un estudio de caso*. EDUTEC, Revista Electrónica de Tecnología Educativa. Núm 41. Recuperat dins: https://skat.ihmc.us/rid=1MRQKTCKJ-1SYRSLK-3YKN/Edutec-e_n41_Ortiz_Penaherrera_Ortega.pdf

Paul Hamlyn Foundation (2012). Learning Futures: A Vision for Engaging Schools. Recuperat dins: <https://www.phf.org.uk/wp-content/uploads/2014/10/Engaging-School-Handbook-0.pdf>

Rodríguez, D.; Valldeoriola, J. (2009) *Metodología de la investigación. Material docente de la UOC*. Universitat Oberta de Catalunya. Recuperat dins: <http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/77607/2/Metodologia%20de%20la%20investigaci%C3%B3n%20M%C3%B2dul%201.pdf>

- Serra, J. (2018). *Descobreix Eivissa*. Eivissa: Descobreix Eivissa. Recuperat dins: <https://jondi6.wixsite.com/coneixeeivissa>
- Serra, J. (2019). *L'ús de la geolocalització per a potenciar les Ciències Socials*. pp 138-144. El Pitiús 2019. Institut d'Estudis Eivissencs
- Schoology (2017). *Digital learning: Data, Trends, and Strategies You Need to Know*. Recuperat dins: <https://www.schoology.com/blog/digital-learning-data-trends-and-strategies-you-need-know>
- Slideshare (s.d.). *B-learning y M-learning: Análisis comparativo de diversos métodos de enseñanza apoyados en tic. Cuadro comparativo*. Recuperat dins: https://www.slideshare.net/AliciaGP/cuadro-comparativo-1392486?from_search=9
- Silva, J.M. (2011). Proyecto de QRcodificación de las calles de Rubí. Rubí, Vallès Occidental. Recuperat dins: <http://qrcodificacionvoc3.blogspot.com/p/en-catala.html>
- Soldevila, Ll. (1992) *Jacint Verdaguer: pròleg de Joaquim Molas*. Argentona, Catalunya, l'Aixernador edicions.
- Soldevila, Ll. (2017) *Geografia literària 5. Illes Balears i Pitiüses*. Barcelona, Catalunya, Editorial Pòrtic.
- Termcat. Recuperat dins: <http://www.termcat.cat/ca/Cercaterm>
- UNESCO, (2013) *Directrices de la UNESCO para las políticas de aprendizaje móvil*. Recuperat dins: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002196/219662S.pdf>
- Universitat de Girona. (2015). *Estil APA*. Recuperat dins: http://www2.udg.edu/tabid/11972/language/ca-es/default.aspx#pagines_web
- Universitat Pompeu Fabra. (2007-2012). *Atlas interactiu de l'entonació del català*. Barcelona. Recuperat dins: <http://prosodia.upf.edu/atlesentonacio/index.html>
- Wiley, D. (sd). *Defining the "Open" in Open Content and Open Educational Resources*. Recuperat dins: <http://opencontent.org/definition/>
-

9. ANNEXOS

Annex 1: Rúbrica

Rúbrica de les fases inicials de l'activitat.

(1-4) màx 24p mín apte: 12p	DESCRIPCIÓ	Els alumnes s'informen i creen una ruta literària factible per fer a peu o en bicicleta a l'illa.			
	Aspectes avaluables	nivell d'acompliment			
		Excel·lent (3p)	Satisfactori (2p)	En procés (1p)	No assolit (0p)
1)	Identificació dels llocs descrits en els fragments literaris CRITERI D'AVALUACIÓ BLOC 4 punt 1	Els alumnes identifiquen els llocs dels fragments literaris amb facilitat sense ajuda del professor inclús en aquells casos en els quals les descripcions fan referència a paisatges que han canviat durant el pas del temps.	Els alumnes identifiquen la majoria de vegades els llocs comentats tot i que a vegades el professor ha hagut d'ajudar-los. Especialment quan el paisatge descrit ha canviat durant el pas del temps.	Als alumnes els costa identificar les ubicacions descrites en els fragments llegits a classe. Tot i així la majoria de vegades són capaços d'ubicar, de manera aproximada, els textos més senzills.	Als alumnes els costa molt identificar els indrets descrits en els fragments llegits a classe. Puntualment ubiquen algun text dels més senzills, però sense arribar a estar-ne gaire convençuts.
	Identificació dels aspectes formals del fragment literari (gènere, estil, època) CRITERI D'AVALUACIÓ BLOC 4 punt 4	Els alumnes són capaços, amb els coneixements adquirits prèviament, d'identificar el gènere del text. Són capaços de crear un debat per identificar-ne els aspectes formals o estilístics que determinin l'època literària en la qual han estat escrits.	Els alumnes són capaços, amb els coneixements adquirits prèviament, d'identificar el del text. Poden datar el text de forma aproximada però els costa trobar elements formals o estilístics en el text amb els quals elaborar respostes argumentades.	Els alumnes poden, amb ajuda del professor, d'identificar el gènere. Als alumnes els resulta complicat de datar el text en una època determinada a partir de la lectura d'aquest. Tot i així són capaços de datar de manera aproximada	Amb ajuda del professor els alumnes poden identificar el gènere del text. No és possible datar el text en cap època determinada a partir de la informació que apareix en els textos seleccionats.

				alguns textos senzills i en prosa.	
2)	Ubicació dels fragments literaris en el mapa	Els alumnes són capaços de trobar en el mapa els punts als quals fan referència els textos llegits a classe i els poden ubicar amb precisió en el mapa.	Els alumnes són capaços de trobar i d'ubicar en el mapa la majoria de punts als quals fan referència els textos llegits a classe	Els alumnes a vegades són capaços de trobar i ubicar els textos llegits a classe tot i que amb dificultat.	Els alumnes en la majoria de casos no són capaços de moure's a través del mapa per ubicar els textos llegits prèviament a classe.
	DEBATS CRITERI D'AVALUACIÓ BLOC 1 punts 6 i 8 BLOC 2 punts 1 i 3	Els alumnes han entès el tema i aporten detalls rellevants amb arguments clars.	Els alumnes han entès el tema i aporten alguns arguments interessants.	Els alumnes han entès el tema del text però aporten arguments superflus o esbiaixats.	Els alumnes no han entès el tema i costa encetar el debat.
3)	Treball en equip (divisió de tasques)	A l'hora de treballar amb la pàgina web els alumnes s'han repartit les tasques i les han dut a terme posant-les en comú al final.	A l'hora de treballar amb la pàgina web les tasques les ha hagut de repartir el professor o bé el resultat final no ha estat posat en comú al final de la tasca.	Les tasques han hagut d'estar repartides pel professor a l'hora de començar a treballar amb la pàgina web i els resultats no han estat posats en comú al final de la tasca.	No hi ha hagut treball en equip i la tasca ha hagut d'estar repartida entre altres grups per poder finalitzar l'activitat.
4)	Participació	Participen i aporten idees.	Participen, però únicament quan se'ls pregunta. A vegades aporten idees.	No participen gaire, just fan algunes tasques puntuals i aporten idees en comptades ocasions	No participen ni aporten idees
	Esforç	S'esforcen en realitzar les activitats i en aconseguir que	Procuren acabar les activitats però de manera	Fan les activitats amb l'ordinador però el	No fan les tasques acordades.

		tinguin un bon acabat.	irregular i s'aprecia amb el resultat, de qualitat desigual.	professor ha d'estar-hi damunt perquè arribin a acabar la tasca.	
	Respecte	Guarden silenci quan cal i respecten les normes	Guarden silenci quan cal però se'ls ha de demanar que callin sense necessitat de cridar-los l'atenció.	No guarden silenci, però callen quan se'ls crida l'atenció	Parlen constantment i falten al respecte dels companys de manera continuada.
5) punt màx. 9p Mínim per ser apte: 5p	Participació	Durant l'excursió sempre estan atents, atenen a les explicacions i participen de forma activa quan se'ls requereix que ho facin.	Mostren interès per l'excursió tot i que a vegades es distreuen i no participen de les explicacions ni de les activitats com caldria.	Participen en les activitats proposades però no atenen a les explicacions que es van donant durant l'excursió.	No participen ni de les activitats ni de les explicacions durant bona part de l'excursió.
	Actitud (la puntuació es multiplica per 2)	Es comporten adequadament amb responsabilitat i prudència durant tota l'excursió. A l'aire lliure mantenen una actitud respectuosa amb el medi ambient.	Mantenen una actitud respectuosa amb el medi ambient i es comporten amb responsabilitat i prudència durant l'excursió però puntualment cal cridar-los l'atenció.	Mantenen una actitud respectuosa amb el medi ambient però el seu comportament no és responsable ni respectuós, especialment quan s'és en una via amb trànsit.	El seu comportament no és responsable ni respectuós ni amb el medi ambient ni tampoc amb la resta de companys.

(1) Es mostren els textos i es debat sobre ells. (2) Es fa una recerca sobre els textos i l'autor. (3) Elaboració de la pàgina web. (4) Actitud. (5) Excursió

Annex 2: Coavaluació i autoavaluació

Nom i llinatges:

AUTOAVALUACIÓ (màx: 26p)	MOLT (2)	UNA MICA (1)	NO GAIRE (0,5)
He après que la nostra illa té guarda molta relació amb la literatura catalana			
Treballar en grup m'ha ajudat a aprendre coses noves			
Treballar amb internet i ajudar a crear una pàgina web m'ha agradat			
He après què és un mapa enriquit i he après a crear-ne			
He descobert aspectes mediambientals, històrics i culturals de l'illa que desconeixia			
Aquest projecte m'ha ajudat a millorar el meu català, tant oral com escrit			
M'agradaria seguir treballant en aquest projecte amb altres escriptors			
El diari d'aula m'ha anat bé per saber en què hem de millorar			
He après a buscar informació per mi mateix			
Algunes coses que he après em serviran en la vida quotidiana			
He participat activament a classe			
Què he de millorar?			
Què he fet bé?			

El que més m'ha agradat ha estat: (4p)	
---	--

Títol del vídeo:

Participants del vídeo:

COAVALUACIÓ (màx: 20p)	SÍ (2)	UNA MICA (1)	NO (0)
El vídeo és en català?			
S'escolta bé?			
Es veu bé?			
Els participants parlen amb fluïdesa i pronunciant bé les paraules?			
Està editat de manera que tingui títol i crèdits?			
És entretingut?			
És original i/o creatiu?			
Creus que els participants han après fent el vídeo?			
Usen un llenguatge respectuós i adequat al registre formal? (no fan servir paraulotes ni expressions sexistes)			
El vídeo respon correctament a la pregunta que se'ls formulava?			

Què creus que podrien millorar? (5p)	
--	--

Què és el que més ens ha agradat d'aquest vídeo? (5p)	
---	--

Títol del vídeo:

Participants del vídeo:

AVALUACIÓ DEL PROFESSOR (màx 30p)	SÍ (2)	UNA MICA (1)	NO (0)
El vídeo és en català?			
Té bona qualitat d'àudio?			
Té bona qualitat d'imatge?			
Té títol, crèdits i està ben editat?			
Els participants parlen amb fluïdesa i pronunciant bé les paraules?			
És entretingut?			
Tots els membres del grup hi han participat? (veu en off, protagonistes)			
És original / creatiu?			
Té un ordre intern adequat? (introducció, desenvolupament, conclusió)			
Usen un llenguatge respectuós i adequat al registre formal? (no fan servir paraulotes ni expressions sexistes)			

	SÍ (10)	UNA MICA (5)	NO (0)
El vídeo respon a la pregunta que se'ls formulava?			

Annex 3: Textos utilitzats en el recurs digital

Ruta 1 del projecte Pitiüses literàries

(<https://sites.google.com/view/pitiusesliteraries/>)

L'hora violeta (fragment)

La Natàlia seia damunt d'una roca, apartada de la casa. Mirava el mar, un mar de matinada. El sol encara no escalfava, però ho prometia. Els raigs de sol feien una estela damunt del mar en direcció a la Mola. Sentia les onades que gairebé en silenci besaven la sorra. La Natàlia seia vora un caminet de terra. Amb un pal, cada dia hi feia el mateix dibuix. Sempre esperava retrobar-lo, però cada dia les petjades l'esborraven. El dibuix era una rodona amb una creu i s'havia convertit en el seu amic. L'únic amic a l'illa. Quan li venia la pena, pensava que s'enfonsaria dins del mar. Començaria a caminar mirant cap el sol, a poc a poc. Quanta gent no ha mort així, tot penetrant lentament dins del mar, les butxaques plenes de pedres? A començaments de segle, més d'un poeta català, avui desconegut dins dels llibres de text, havia mort d'aquesta manera. Potser no entenien el seu segle, vés a saber.

(Ara la Natàlia sent el motor intermitent d'una barca que arriba a la cala. El soroll del motor li porta molts records: una de les vegades que es van estimar, fou en una casa mig abandonada a la vora del mar. I quan en Jordi la penetrava, passà una barca i amb la lluernà els il·luminà. El soroll s'extingí cap a mar i ells es prometeren que sempre ho recordarien.)

Montserrat ROIG, *L'hora violeta*, p. 224

L'hora violeta (fragment)

La mar, brava, colpeja les roques. L'escuma s'enlaira i llepa amb fúria la sorra. La dona del pescador, que porta una bata de quadrets i xarxa al cap, mira amb insistència cap al far, cap a la Mola. El temps s'ha regirat de mala manera i l'home no torna. Sento com la dona del pescador explica a una estrangera que la barca era petita encara que forta. L'estrangera no sap què dir-li, la consola i veig que procura preparar-la per a la resignació. Uns altres estrangers, indiferents, suquen pa dins d'uns enormes bols de llet. El cel és de color burell i cap a ponent clapeja amb taques negres. Les onades insisteixen com si alguna força obscura les empenyés. L'una darrera de l'altra moren, furioses i fatigades, damunt de la rocalla. Hi ha una escala, tènue, matisada, de colors al mar: verd-ampolla-blau-cel-blau-cobalt.

M'agradaria fotografiar-ho, potser m'explicaria millor. Aquesta petita illa s'obre al mar tot formant platges solitàries. La gent de l'illa aguanta les figueres nanes amb pals perquè el vent, la tramuntana, hi bufa fort. Els bens i les ovelles pasturen vora les terres ermes. És una illa gairebé hel·lènica, menuda, que s'ha conservat quasi impertorbable des de la prehistòria.

(...)

Sento com l'home de l'hostal diu que el pescador ha tornat. Insinua un somriure mentre eixuga un vas de mala manera. L'estrangera vol saber més coses però l'home de l'hostal s'arronsa d'espatlles. La cortina de xarxa es mou amb somnolència, com si volgués amagar el que hi ha dins de la casa. Ha passat la nit a Eivissa, ho ha fet més

d'una vegada, un dropo, això és el que és, crida la dona de l'home de l'hostal. Ui, a l'hivern desapareix setmanes senceres, ja se sap, ja se sap. Un mal home, no m'ho puc treure del cap. L'home de l'hostal acluca els ulls, com si sentís un gran cansament interior. I què hi fa, a Eivissa? diu l'estrangera, que de ben d'hora ja té un whisky a la mà. Què vol que hi faci? Va amb donotes, s'emborratxa, remuga la dona de l'home de l'hostal. Després torna, i bon vent i barca nova. Què diu?, fa l'estrangera. Doncs això, que el més calent és a l'aigüera. L'home de l'hostal enraona amb paciència, és que perd el cap quan només pesca morralla o pegellides. No és això, no és això, els homes sempre us defenseu. I l'al·lot, que un dia quedà xuclat, xuclat, els metges no sabien què tenia, i és que era un nen d'aquests que en diuen blaus, sap, que es queden sense sang, feia molta pena de mirar, s'ofegava, semblava un peix sense aigua, els doctors no li trobaven la cosa, i l'al·lot cada dia més escarransit fins que un dia li sortí un bleix molt fi i es va apagar, ja se sap, ja se sap, aquestes coses es queden molt endins i no s'obliden.

El dia s'ha aixecat ple de calma, només una pàtina suau cobreix l'horitzó. Ja no hi ha el blau cobalt d'ahir i l'aigua fa betes de color verd ampolla. Uns quants núvols es desfan en flocs. Les onades cauen, lasses, damunt del rocam. Hi ha molta pau. T'esguardo, Jordi, com si fos a les palpentès. Ens hem aixecat a deshora i avui no ens hem dit ni bon dia. Assegut damunt la sorra sembles endormiscat. El llibre de Gramsci s'ha embrutat d'arena però tu no t'adones.

Montserrat Roig, *L'hora violeta*, Barcelona: Edicions 62, p. 23-24.

Formentera (fragment)

Els penya-segats de la Mola són gairebé inaccessibles. Accedir-hi ens obligarà a deixar el vehicle, saltar tanques i voreres, travessar camps amb lloses immenses tenyides pel groc dels fongs, passar per eres abandonades, per antics aljubs, per espessos murs de figueres de pic, de lliris de bosc, de floretes de tots colors, de tiges allargadíssimes de les cebes i camins de pagès harmoniosos. Si persistim hi arribarem. I veurem com aquests penya-segats constitueixen uns espadats considerables, on els virots volen a mitja altura, amb esglaonats plens de vegetació, amb la mar al fons d'aigua acolorida, transparent i cristal·lina.

Especialment són bells els de sa Cala, en la part nord-llevant de l'illa. Bells i sorprenents. No tenen res d'agrests, són uns espadats profunds, però que acaben tocant la mar suaument, constituint una platja vegetal amb molsa de tots colors, amb pedres de totes mides, amb tupides clapes de verds intensos dels arbustos marins. Amb una mar suaument acolorida de l'ocre a la maragda, del negre dels alguers als blancs de l'escuma.

Des de les coves dels penyals els gimnetes antics contemplaven les postes de sol i, despoblada l'illa, els moriscos hi vigilaven els eivissencs que volien accedir a l'illa per aconseguir esclaus navegant en les seves barcasses.

En aquest moment estareu situats entre el cingle des Cabrits i la punta de sa Palmera i el penyal de la Gavina. Des d'aquest lloc veureu tota la venda des Carnatge, amb s'Anfossol i es caló de Sant Agustí, la venda des Roques amb l'ombra dins les penyes de la cala en Baster, i la venda de sa Punta amb l'escullera de llevant, la torre de punta Prima i la punta de punta Prima, que veritablement és prima.

Joan Colomines, *Formentera*, p. 50

Els deixants de la llum (fragment)

Formentera té forma d'os, de costella de be, i un relleu com de galeta forta; val a dir que el perfil tan complex de la costa contrasta notòriament amb les lleugeres bòfegues del terreny. Des de les dunes blanques de les platges, Formentera va reiterant un oneig allargassat de feixes, tanques i costers, que recorda bastant el moviment de la mar de fons. És clar que el simplisme groller d'aquestes observacions no explica res d'altres continguts texturals, cromàtics i formals del paisatge formenterer. Cal travessar l'illa d'un vent a l'altre, no importa l'ordre, però convé cobrir-ne totes les direccions. Sempre hi ha ocasió per a la sorpresa i per confirmar la personalitat tan pròpia d'aquesta illa. Contràriament al que pugui semblar, Formentera no és gens monòtona, però exigeix la nostra agudesa contemplativa, l'afany de descobrir bellesa més enllà de la bellesa convencional i pedestre.

Els camins de Formentera són desconcertants. Poques vegades us duren al lloc que us proposàveu. Sovint giren i tomben i tornen a girar, i, a vegades, si es perd de vista la Mola —que és el territori més alt—, l'única referència d'orientació és la posició del sol, suposant que sabem l'hora i que tenim el mapa de Formentera ben dibuixat al cap. Aquesta circumstància pot ser, per a molts, un inconvenient; a mi em diverteix la mar. La pura divagació és un lleure molt escaient a la meua felicitat. A Formentera, hi fa bon divagar. Tant se me'n dóna si no arribo allà on volia. És ben segur que he arribat allà on voldré tornar

Josep MARÍ, *Els deixants de la llum*, p. 97

Formentera

Llunyana i just a tocar,
sola i fent-nos companyia,
cap a la part de migdia
Formentera ens clou la mar.

Nu i esquerp pla formenter
de marès i roca viva,
sense defensa en l'aspriva
mossegada del febrer!

I entre ribera i ribera,
amb un rosari partit
d'illots que treuen el pit,
resta la mar presonera,

Curta, esquiva primavera,
colpidor encís d'un instant,
dolça espasa reposant,
en un somni, a Formentera!

terrassa del mariner,
íntim quintà de les illes,
blau laberint de cruïlles
que doble costa reté.

La Savina: zenital
el foc, i la terra estreta.
Una carretera dreta,
estany, savines i sal.

Formentera breu i dura,
creuada de l'oratjol,
estesa davall el sol
en una tarda madura!

Sant Francesc, esglesiola
amb brau posat de castell,
porta entorn com un anell
el clar paisatge que vola.

Assolellats els camins
de sorra; de roques netes,
la plaça amb quatre casetes;
i, més amunt, uns molins,

molins on la vela espera,
entre vuit vents, quin vindrà
a moldre aquest poc de gra
d'on prengué nom Formentera.

Camps de pedra, algun bocí
de terra mes agràida,
figueres d'ombra adormida
i front auster d'algun pi.

Formentera no té hortada,
però no manquen tancons
d'algues i peixos, al fons
de l'aigua verda i salada.

Cala Saona amb l'areny,
espadats de Barbaria,
gran arc obert al migdia,
Formentera que s'estreny
entre es Caló i l'ampla platja
cap a un peu que hi consentís
la Mola, enfilat pendís
tot revestit de boscatge.

Alta Mola, extrem replà,
dura cinglera rodona,
on a baix, lenta, mor l'ona
i a dalt, avinent i clar,

reposa l'espai pregon;
desembarassat paratge
d'un rar i ascendent viatge,
últim pas a un altre món.

Dos molins roden de dia,
els focus d'un far de nits.
Pels caminois abaltits
el silenci s'esgarria.

A queixes de solitud
vespral campana contesta.
A la Missa de la festa
un feixet de gent acut.

Són els homes, amb l'escassa
terra, amb volts de mar tan grans,
més que fidels terrassans
veles que el vent arrabassa.

Formentera: mar i cel
entorn d'un cor d'avidesa.
Es despulla la bellesa
per unir-se a eixuta arrel.

Marià VILLANGÓMEZ, *Declarat amb el vent*, dins *Obres completes. Poesia/3* pp. 15-17

Els deixants de la llum (fragment)

Damunt la Mola són especialment notables l'església del Pilar, blanca, sense forats; els dos molins, que encara conserven les antenes; i, retirat, sobre les penyes més dretes i profundes de Formentera, el far que hi manà construir Isabel II, la llanterna més prestigiosa de les Pitiüses. De dalt de tot de la farola podreu observar, entre les aigües esfereïdores de llevant, l'àgil planeig de les gavines i escoltar el trontoll tossut i ineficax d'algun llaütet. Una persona mica patidora pot sentir-hi un agut formigueig, i, si bufa gaire vent, i vibra la barana de ferro, i se us encreuen els cabells, potser se us posaran els pèls de punta. La visió de la Mola, des de l'esquerpa elevació del far, és més monocroma i abassegadora que la d'altres fragments de Formentera. Això s'acusa, amb diferència, a l'estació seca i canicular.

La Mola és un territori gairebé oblidat del món, amb una vida pròpia, activa i creadora i un establiment humà molt divers. No hi ha dubte que l'aïllament s'hi esdevé encara més accentuat a causa del seu sobtat impuls orogènic. Avui una carretera força

Llengua catalana i geolocalització. Creació d'un atlas literari pitiús a l'aula

transitada facilita la comunicació entre les dues Formenteres, però la implantació tan rotunda que té la Mola imposa un cert distanciament visual i psicològic.

Josep Marí, *Els deixants de la llum*, p. 101.

Ruta 2 del projecte Pitiüses literàries

(<https://sites.google.com/view/pitiusesliteraries/>)

Viatge a les Balears menors (fragment)

"Formentera, al sud de l'arxipèlag, és la més africana de les illes. Una illa vertaderament illa, un bocí de terra voltat d'aigua, envaït per l'espai obert. La impressió insular, marina, que Formentera produeix, és fins superior i tot a la que fa Cabrera, l'illa menor, on comes i cales, turons, simulen una geografia de configuració sòlida, continental.

La llum de Formentera, una llum blanca i engegadora, inundant una atmosfera seca i solar, és la característica bàsica de l'illa. Els dies de vents del nord, tramuntanes i gregals, l'aire cobra una netedat vibràtil, de lluminositat al·lucinada. Llavors, estar-se a la platja d'Es Pujols, a ple sol, calenta la finíssima sorra matisada de groc, enfront de les aigües verdes i de transparència absoluta, és viure en un món enlluernador, d'una sensorialitat aguda, de vegades feridora. La Mediterrània, tota la seva mitologia nada en els arrasats i també lluminosos paisatges grecs, és aquí, gravitant damunt l'home, anul·lant-ne els lligams històrics i submergint-lo dins l'intemporal, on la memòria i el pensament s'esfumen i creix la dimensió purament física de l'existència. No és debades que pul·lulen per ací esbarts dels més genuïns «beatniks».

Baltasar PORCEL, *Viatge a les Balears menors*, pp. 438-439

Monument megalític a Ca na Costa

Vàrem arribar a l'altra illa, de bellesa més seriosa i esquemàtica, molt després de mostrar-se, en el matí, amb dits de rosa, l'aurora.

Cap núvol no destorbava la volta celeste.

Ens dirigíem a un indret escollit per la Història, menats per comú anhel.

Què hi cerquem, nosaltres, en aquestes pedres assenyalades?

L'home contempla l'home, però el temps posa fronteres.

Jean SERRA, *Poemes*, p.XXI

Formentera

L'estany Pudent o des Flamencs afronta amb les vendes des Molí-s'Estany, la de ses Salines i la des Brolls.

És el doble que l'estany des Peix. No té altra entrada d'aigua de mar que la que li permet la reclosa de sa Sèquia, un agradable lloc amb un ram de palmeres i unes edificacions harmòniques prop del mollet des senyor Guasch dins cala Savina, a l'inici de la platja des Cavall Borràs.

L'estany Pudent és una àmplia extensió d'aigua amb la flora i la fauna que li permet la seva gran salinitat. Durant un temps esdevingué, durant la Guerra Civil, camp d'aterratge d'hidroavions però avui és un erm aquífer sense cap mena d'activitat, és com l'avantsala de ses Salines, però la seva grandària impressiona i, en el seu mirall d'aigües, s'hi veuen reflectits tots els tons variadíssims del firmament.

L'estany Pudent es pot resseguir per una carretera litoral que el voreja i que va des de la Savina fins as Pujols. És una carretera agradable de transitar que, en el territori de la venda des Brolls, travessa els quadriulats més vistosos de ses Salines, compartiments diferentment acolorits segons el procés d'elaboració de la sal. La carretera passa per sa Sèquia, voreja les savines de la platja des Cavall d'en Borràs, passa ran de l'edifici de sa Revista, antic habitacle dels saliners, i remunta cap as Pujols.

Aquest recorregut de l'estany és d'una vistositat notable. Permet contemplar la grandiositat d'aquesta iagua embassada, d'ací el nom de Pudent, encara que més benignament se li diu des Flamencs perquè diuen que és, o era, lloc de descans d'aquestes aus voladores en el seu pas temporal per l'illa.

Joan COLOMINES, *Formentera*, p. 58-59

Formentera (fragment)

El nudisme, «anar conill», segons la terminologia formenterera, s'introduí a inici dels anys seixanta. El formenterer, que ni per dormir es descotxava, quedà sorprès. De trapella, ja n'era, i molt, però guardava el decòrum i les formes. Observà el nudisme femení amb respecte i curiositat. A vegades darrera d'una savina. Sense cap mala intenció. Era com una ornamentació més en la bellesa del seu habitual paisatge. Només, en tot cas, era objecte de comentaris de cafè, entre somriures i rialletes dissimulades, veure, ja parracada, la persona que hores abans els havia obsequiat amb els seus encants.

En aquells moments la societat era severa, encara, amb el món femení. Però en passar el temps tot s'anà transformant. I aparegué el nudisme masculí que no tingué gens de bon acolliment, almenys entre els formenterers. I segurament per això algú decidí regular la possible tendència a l'exhibicionisme i a una possible contemplació malsana. Les platges de Migjorn, el tros des Trucadors i, sobretot, la platja de Llevant, la més moguda i extensa, pertanyent a la venda de ses Salines, protegida pels boscos, ja feia temps que era lloc de concentració d'aquesta pràctica natural. Per les dunes des Muntanyàs, sobretot, trobarem el nudisme integral. Vigilat però. Diuen que l'autoritat per exercir aquesta vigilància li calia, per despistar, anar conill. Però els bigotis caiguts, el caminar feixuc, la mirada cansada de tant mirar, i el tricorni, sempre la delataven.

A la platja de Llevant no hi ha altra cosa que natura, arenals immensos, arbrats, flora de secà, blavor, vent i una sana alegria. I una vora platja difícil i perillosa. Les corrents han negat molts distrets.

Presenciar el trasllat d'un negat, en un taüt de fusta pintada, entre mitja dotzena de formenterers duent-lo a pes de braços, diligents, a pas de galop, enfonyant-se a l'arena, fent volejar els faldons de les camises descordades, és com recordar la millor de les escenes de Fellini. Que corprèn i esdevé tràgica, quan darrera el seguici hi va un solitari familiar que sembla no entendre res, i sobretot no entén per què el fat li ha donat una aital rebregada. I de tot plegat en resulta un contrast inoblidable.

Hi ha tres coses en aquesta gran platja que tenen el seu interès. Una: l'accés a través de les salines i dels boscos inundats d'arena tova, formant dunes i monticles d'aspecte saharià. La segona: l'estilitzat pedregar de la banda des Pujols, amb els seus entrants i sortints on penetra l'aigua que es tenyeix de blau fosc. Les onades peten ininterrompudament damunt aquestes roques que s'inunden d'escuma, així com a les minúscules platgetes d'aquest indret. Tota una harmoniosa combinació natural d'agressivitat i de placidesa. I la tercera: la línia de continuïtat que té a través des Trucadors amb s'Espalmador. Una visió d'infinít, gairebé inacabable.

Joan COLOMINES, *Formentera*, p. 59

Cançó de Formentera

No cullis l'espigandella,
no et perdis vora l'estany.
Les aigües ara són fosques,
i espesseït el fullam.
El carro de l'estelada
trontolla, ben estibat.
No cullis l'espigandella,
no et perdis vora l'estany.

no et perdis vora l'estany.

Camina al llarg de la platja
oberta de bat a bat.
És dura i fina la sorra
i llisa com un mirall.
El que hi dibuixa l'onada,
una altra onada ho desfà.
No cullis l'espigandella,
no et perdis vora l'estany.

L'escuma ni s'endevina.
I és feta de lliris blancs.
El carro de l'estelada
vessa, curull, el seu blat.
¿Qui trenarà la palla
de les hores que se'n van?
No cullis l'espigandella,

Tomàs GARCÉS, Poesia completa. pp. 419-420

Formentera (fragment)

Els comiats dels viatgers, que sempre deixen algun company a l'illa, esdevenen veritables condols. Llàgrimes i mocadors que volegen. És bonic veure partir una embarcació a primera hora del matí amb la carícia de l'aire fresquet, la sedació d'una mar en calma, i tot un dia formenterer per endavant. Les encalmades matineres del port són antològiques. Asseguts al moll, o a les cadires de les buides terrasses, eixutes del discretíssim rou de la nit, o en una penya de l'ampla bocana on hi ha l'ansa de la Salinera, on a l'estiu hi ha un nombrós, multicolor i variat ancoratge, l'espectacle el tenim garantit.

Munts de mercaderies, contenidors de totes menes, estris i xarxes, els tendals de les barques de pesca, algun pescador de canya i més d'un turista badoc i encisat.

Les gavines, de cara al vent per no despentinat-se, també observen i ens acompanyen. I, com nosaltres, alguna cosa esperen.

Adossada al port hi ha, des de 1985, una estupenda marina, amb capacitat per uns 200 vaixells d'un calat de fins a 3 metres. Amb els indispensables serveis d'higiene, de queviures, de nàutica, de lloguer de cotxes, bicicletes i motos, de records, amb un restaurant d'innegable caràcter.

Les motores i els velers, de totes mides, i de tots colors, són un punt d'alegria esportiva i natural.

Joan COLOMINES, *Formentera*, p.31

Formentera (fragment)

Situat a llebeig del port, dins la venda de Portossaler, és el refugi d'una menuda flota: la dels típics llaguts illencs. Que alternen, a l'estiu, amb embarcacions de goma, xalanes, motores, velerets i algun petit catamarà.

L'estany des Peix és obert a la mar de l'ansa d'en Cabrit, i l'aigua d'aquesta mar hi penetra per sa Boca que, en certes hores del dia, produeix un tumultuós transvasament. «S'estany es buida» diuen els formenterers. I s'emplena.

El pas de sa Boca és un camí obert entre els tupits alguers que el pescador ha de saber esquivar, si no hi vol quedar immòbil. Respectuosament les petites embarcacions que entren i surten de l'estany se cedeixen el pas, amb una gran cortesia.

L'estany és gairebé rodó, d'una superfície força considerable, envoltat en semicercle, per les bandes de llevant i de migjorn, per edificacions, algunes ben singulars amb jardins i terrasses abocades a l'aigua. L'altre semicercle és de terra sorrenca poblada de savines i arbredes, que s'inicien als estanyets, i s'estenen cap a ses Bassetes i als escars del caló de s'Oli.

Gairebé tot l'estany és envoltat per un camí transitable que permet vorejar-lo. Fins i tot sa Boca pot ser transitable, i no és infreqüent veure més d'un turista amb l'aigua fins al coll, i amb un farcell damunt la testa, travessar-la, per evitar una llarga caminada de retorn.

Joan COLOMINES, *Formentera*, pp. 33-34

Presó de Formentera

Cementiri dels vius, ara tot runa,
abocat a l'estany, amb goig de peix,
encara tot és fam, encara és vent
l'udol dels moribunds i el pes del sol.
Els de l'illa recorden i no en parlen:
tot el dolor del món i els presoners,
la malvestat d'uns pocs, còmplices tots,
la rauxa i el terror, els fills, la mort.
Runa de servitud, goig d'un país
hauria d'haver estat, i fou el crim
que mai no esborrarà ni el dol ni el goig
per fer més fraternal l'amor que ens manca.
Tot és suau avui, les xalanetes,
les gavines, el blau, verd a la mar,
l'arena i el corall i les savines
que assenyalen el nord dels nostres vents.
Allò que fou ja fou. Resten les cendres,
damunt farem tots junts el món de tots.
Cementiri dels vius, record per sempre
abocat a l'estany, la mar i els cors.

Joan COLOMINES, Autoretrat, p. 320

Èxtasi (fragment)

I somreia, en Toni. I rere aquell somriure s'amagava una història llarga. Per aquella illa tan prima de terra passaren els antics navegants mediterranis: els mercaders fenicis, els soldats romans, els musulmans del nord d'Àfrica. Tots ells caçaren virots pels espadats de la Mola, quan no tenien res més que menjar. Vingué, també, la pesta negra, els pirates, els lladres de mar... A l'Espalmador s'hi aturaven els esclaus que fugien d'Eivissa, abans d'emprendre el viatge cap a les costes d'Àfrica amb barquetes de rem i dos llençols que servien de veles. A l'illa acudien els exèrcits reials a cercar soldats, a endur-se'n les collites de blat, el peix assecat al sol i les figues. Molts emprengueren els camins de l'emigració: a Cuba -es llogaven per anar a pescar esponja a Batabanó-, a l'Uruguai, a l'Argentina... D'altres s'allistaven a les companyies de navegació i feien la ruta de l'Havana a Marsella i transportaven tabac, sucre, rom, caoba, cotó. L'illa quedava sense homes -només vells i al·lots-, fins que tornaven aquells que havien partit. Després de la Guerra Civil hi hagué un camp de concentració per a presoners republicans. Molts varen morir-hi de fam. Hi havia qui acudia a les latrines per si, entre els excrements del company, trobava algunes mongetes mal païdes que poguessin tornar-se a aprofitar. Tot aquest solatge va sedimentar la mirada d'en Toni. Més enllà d'aquells ulls, es bellugava la història de l'illa fràgil, amarga. I si els miraves amb deteniment, podies veure-hi el llit sec d'un rierol, la tristor dels hiverns sense pluja, les flors del baladre, els canyars i els joncs vora els estanys... I lluny, el sol a punt de pondre's, encès com la boca d'un canó.

Gabriel JANER I MANILA, Èxtasi, p. 97-98

Ruta 3 del projecte Pitiüses literàries

(<https://sites.google.com/view/pitiusesliteraries/>)

Llibre d'Eivissa

Si vinguessin els que voldria, veuríeu que ella els va a rebre tota vestida de blanc, perquè així com l'illa de Mallorca es posa els millors trajos d'or, i Menorca els de blavor, Eivissa guarda la roba que es va posar en les esposalles: una blancor nupcial, una blancor de paisatge d'una puresa immaculada.

Els que hi venen, els que encara hi venen, lo primer que els sembla, al veure Eivissa, és una petxina que neda. La impressió és d'enlluernament! Un ve del blau, d'un blau tan intens que arriba a semblar una majòlica, i de sobte, com si us tiressin un raig de llum a la vista, us posen a davant vostre una faldada de cases, de tan nítida blancor, que sembla que us obrin els ulls a una harmonia desconeguda.

Eivissa, com els gira-sols, les enfila amunt, les cases, les unes damunt de les altres, com si es pugessin a coll per a mirar totes a la claror, i la blancor que es veu a l'entrar-hi n'és tant, de blanca, i tant, de lluminosa, que tots els pobles que recordeu sembla que visquin a les fosques. Des del blanc crema al blanc d'àgata; des del de gavina, al de neu; des del de cigne, al de marbre; cada caseta té el seu blanc que li dona una fisonomia, i vistes en conjunt, a cop d'ull, semblen una capsa harmònica afinada a quart de to, que se'n podria dir en clau de sol. Com que tenen el mar que les reflecta, i com que elles reflecten el mar, agafa uns tons de pedreria que no es poden veure enlloc més. Eivissa es pot comparar a un vidre d'excavació. Té irisacions de tots els colors i nacres de tots els matisos.

Santiago RUSIÑOL *Llibre d'Eivissa*, p. 174-175

Eivissa

Els carrers que jo conec
tenen les botigues obertes
i es despengen cap al port.
Hi criden vidrers, fruiters,
camàlics, esparyaires,
i al migdia hi bull el sol.

Als carrers que jo conec
s'estavella l'agra llum
sobre el blanc de les façanes.

Amb tot, la nafra no guareix
i són els mateixos homes que demanen,
bescanviant rituals salutacions,
la inajornable realitat de llurs somnis.

Francesc PARCERISAS *Vint poemes civils*

Carrers de la Marina

Això era la terra, l'aiguamoll tal vegada.
S'alcen dins l'ombra uns últims edificis.
S'estén l'asfalt al poble a poc a poc.
Hi ha grises voravies,
tertúlies de cadires entorn de les
tauletes,
alguns aparadors il·luminats,
els cartells del cinema,
el meu passeig enmig d'atapeïdes arnes.
Veig flors, arbres urbans,
que amb tot em fan pensar en el bosc.
Al cap d'un carrer hi ha la mar,
el racó de mar que és un port,
però sols ho sabem pels tres pals d'un
veler,
enllà dels quals s'aprofundeix la fosca.
Modestament elèctric és el vespre,
però de vells estels voltant aquest redol
municipal, aquest meu poble
cada any un poc més nou,
i alhora sempre un poc endarrerit.
I vaig avui entre coses dels homes
amb una estranya simpatia
i una flonja comoditat.

Diré que escolto la cançó
plaent i vulgaríssima
que ens imposa un cafè des del seu
altaveu?
No soc ben sol amb tots aqueixos
passejants,
ni als altres ni a mi demano massa,
em deixo anar una mica a la ventura,
fins amb una modesta, lleu exaltació
fins amb un punt de discreta tendresa.
I àdhuc arriba -folla riquesa- un aire
verge,
que aquest sí que no és obra dels homes,
un aire que ha rasat damunt la mar i els
camps.
I amb aquest aire ve tota la primavera,
la primavera que envaeix el poble
davall d'alguns estels avergonyits
i entre les noves fulles tremoloses
que comuniquen amb la terra
-la vella mare- ocultament.

Marià VILLANGÓMEZ *Declarat amb el vent*
(*Obra poètica completa* p442)

Es follet

Hi hagué una vegada un home, en es terme de Sant Miquel, que no vivia ni deixava viure sa dona de desitjos que tenia de viatjar i de veure món. Llorenç es deia de nom, i no us cregueu que fos cap jovenet, perquè tenia ja es seixanta anys ben complits.

Si era de dia, a lo millor estaven llaurant o collint ses garroves, i es quedava embadocat mirant-se alguna gavina o bé algun falcó que passava volant, i li deia a sa dona:

- Qui pogués ser aquest pardal! Déu sap es món que ha vist i es que veurà encara!

I si era en sa nit, que de vegades s'aturava a contemplar sa lluna i ses estrelles, diguent:

- Elles sí que n'hauran vist, de món, tan amunt com estan i redolant sempre d'una banda a s'altra! Quina enveja que me fan!

Si se n'anava a dormir, no somiava en altra cosa. A vegades anava a Mallorca, altres a Barcelona o a Alger, o, si no més, a Formentera. I el sendemà, mentre esmorzaven, ho contava an es fiis i a sa dona.

Es fiis, que ja eren al·lots grossos que anaven a festejar, li seguien es corrent i sovent sovent, quan no un s'altre, li preguntaven:

- A on heu anat anit, mon pare?

Joan CASTELLÓ GUASCH *Rondaies eivissenques*

El llambreig en la fosca

Quantes de vegades he escrit aquesta adreça, a tota mena de papers: documents, sobres - tramesos a la família des de lluny o com a remitent de d'Eivissa-, targetes, impresos! Era l'adreça de la meua casa de veritat, la de la casa on vaig néixer i on vaig viure fins a la mort del meu pare, quan jo tenia cinquanta-quatre anys. És clar que hi havia hagut absències més o menys llargues, però sempre tornava a la casa de Dalt Vila. Després del 1967 he habitat a tres cases més, una del barri de ses Figueretes, per poc temps, i dues de l'eixample de la Marina. I la casa de Dalt Vila, des que la vaig deixar i va passar a ser propietat dels quatre germans -després, de n'Alexandre i meua-, ha sofert importants reformes.

Aquest edifici de no sé quin any del segle XIX havia pertangut als seus constructors, el notari Lluís Riera i la seva esposa Endòxia Llombart, eivissencs. La seva neboda Endòxia Villangómez Llombart la va heretar. Era germana del meu avi patern, de nom Joan, apotecari. No vaig conèixer aquest avi, però sí, durant molts d'anys, la seva germana i tia del meu pare. Aquesta vivia en una altra casa de Dalt Vila, més amunt. Va cedir la casa d'Ignasi Riquer, 23, de franc, i després la hi va deixar en testament, al seu únic i estimat nebot, el meu pare Joan Villangómez Ferrer. Hi ha alguns edificis semblants, de la mateixa època, a diferents carrers del que es va dir Vila Nova, entre les murades medievals i les del segle XVI.

(...)

A la planta baixa de l'edifici hi havia l'entrada de la nostra casa, amb la cisterna al fons, i l'inici de l'escala, i, amb sengles portes al carrer, dos habitatges que també tenien habitacions al primer pis. Estaven llogats a famílies modestes. La resta del primer pis l'ocupaven el despatx del meu pare i un espaiós replà de l'escala, amb balcó, replà que feia de sala d'espera. El meu pare, que havia estudiat Medicina a Barcelona, sempre va exercir a Eivissa la seva professió. El segon i el tercer pis formaven la nostra casa, que tenia vuit balcons i una tribuna que daven al carrer d'Ignasi Riquer. Hi havia a més sis finestres, quatre orientades al carrer de darrere i dues cap a llevant. L'edifici no era tan gran com semblava vist des de fora, perquè era estret i encara s'anava estrenyent més en direcció a la plaça dels Desemparats.

Marià VILLANGÓMEZ *El llambreig en la fosca*, p. 11-12

L'eucaliptus

Talment enfront de casa s'aixeca un eucaliptus,
príncep de tot l'arbratge prop seu
afilerat.

Monòlit viu i rítmic, de fulla eterna i
flonja,
ara ufanós s'esponja,
quan sos companys estiren llur brancam
esfullat.

Jo, que us parlí aquest dia d'aquells vells
magraners,

i recull dins mos versos tanta floreta
humil,
fa temps que li devia l'ofrena d'una glosa,
que ell per mi té desclosa
de vida i de bellesa una rosa gentil.

El troba cada dia mon esguard
primerenc.
Bon temps? Mal? Allí s'alça dins llum o
dins grisor.
I alta nit, quantes voltes, passant el meu
rosari,
el veig com, solitari,
solemniat i místic, també fa oració.

No és un arbre salvatge. Té vida casolana;
més lluny de viciosos vergers de
voluptat.

Si estén dins una plaa sa sanitora flaire,
sa copa més s'enlaira,
i beu de camps i cel l'eterna claredat.
I tot ho agombola. De cap a cap d'anyada
hi juguen i s'hi engronsen els menuts de
l'entorn;
"en ses calors" hi broden bells estols de
donzelles,
i un corrinxet de velles,
d'hivern, solell hi busquen, els dies de
migjorn.

A sol ixent i al vespre s'encén de
piuladissa,
i quan els llamps retronen de penyal en
penyal,
un món alat recull, com els pollets la
lloca,
mentre que, ferm de soca,
com un navili invicte, capeja el temporal.

Oh, i com lluita llavors, majestuós i
gràcil!
Esmuny i obri ses rames, branda i
branda, valent.
Solta sa cabellera, ni es dona ni
s'espanta.
I fins l'escolt que canta
quan dins la nit poruga s'abraona amb el
vent.

Després, el sol l'emporpra i sa testa
aurifica,
o li ofereix la lluna son escut argentat.
De sa tràgica lluita, balsàmiques
despulses,
queden uns brots i fulles,
i que les mares estotgen, cercant-hi
sanitat.

Isidor MACABICH, *L'eucaliptus*

Marina crepuscular

Es torna l'ombra dels camps íntima, i flonja
la callada alegria capvespral.
És el cel pàl·lid, a ponent, taronja,
i a la riba enrogits sorra i penyal.

Esblaimada, la mar, l'eterna onada
porta a morir -arrossegat traüt.
De la posta l'escuma ara és rosada,
com la vela llunyana d'un llaüt.

Marià VILLANGÓMEZ *Elegies i paisatges*, Obra poètica completa

Als excursionistes catalans

D'un vapor garrut, hermós,
que acabava d'arribar,
els vérem desembarcar
formant agrup numerós.
Són viatgers molt ben portats
que la nostra llengua entenen
(...)
Són d'una invicta regió,
són d'un poble hospitalari:

celebren lo centenari
del rei Jaume d'Aragó.
(...)
Volen veure aquest bocí
de la terra catalana
que arrancà la tramuntana
i enmig del mar va florir.
Volen veure les riqueses
naturals que ell atesora,
el seu clima que enamora,

los rastres de ses grandeses.
(...)

Apretem més fort lo llaç
de ferm carinyo sincer
al sentir el dolç plaer
de donar-lis un abraç
a eixos nobles catalans
que, arribats al nostre sòl,
veuran la mentida i dol
de mal haguts informants,
que pinten injustament
amb les més negres colors
i negant-lis tots valors

a Eivissa i la seva gent.
Benvenguts sigueu, viatgers;
Adéu-siau quan partireu,
i ami per mai olvideu
que són vostros tots enters
els eivissencs verdaders.

Felip CURTOYS *La nostra pròpia veu.*
Literatura de les Pitiüses p.60

Encís a Dalt Vila

Arraulit dellà el portal de les Taules
amb cinyel de murades i perfum
de flaó, s'amaga un antic reialme.

Solia arrecerar-m'hi algunes nits.
La lluna jeia al fons de la badia
i l'ombra d'una al·lota travessava,
furtiva, la placeta de la Seu.
Portava una trena negra, frndosa
i llarga; de vora mar m'arribava
el so melangiós d'una flaüta...

I encara enyoro el rostre de Tanit.

August BOVER *En pèlag d'amor*, p.14

El llambreig en la fosca

L'església de Santa Maria d'Eivissa degué ser, mentre no va arribar la construcció realitzada de 1712 a 1728, un bell, per bé que senzill, monument gòtic. Després va ser una església barroca no gaire important, encaixada pel seu cap dins els murs que resten de la part primitiva. A partir de la gran reforma del segle XVIII, l'interior del temple degué semblar als eivissencs un edifici diferent. La nau és ampla i clara: la calç, tan humil, no ha temut, a Eivissa, enfilelar-se pels murs més importants. Hi ha motllures abarrocades d'un color grisenc. He vist aquests tons en algunes importantíssimes esglésies de Florència: murs llisos, blanquinosos, i la pedra grisa que diuen serena. També aquests tons blancs apareixen a moltes esglésies centreeuropees, grans construccions del Barroc i del Rococó. El nostre temple no deixa de tenir-hi alguna semblança; si més no, hi ha el mateix aire del segle XVIII, la lluminositat i la blancor. Però el seu mèrit artístic, la qualitat d'alguns materials i la riquesa són migrats.

Marià VILLANGÓMEZ, *El llambreig en la fosca*

Camp de sa traïció

D'amor parlava la llegenda
-quan l'àguila guerrera damunt batia d'ales-,
d'amor feliç, després perdut. Hi havia
també una noble passió: venjança.
Però era tan minso l'episodi
brodat damunt la pell de la tragèdia,
mig tapant tant d'horror, tanta de glòria!
Dolç quan la sang, la por, la fúria, s'acostaven;
estret com el portell que la venjança obria.
Els cossos estimbats dels murs, la dura espasa,
camps perduts i envaïda ciutat, mort tan temuda
com l'esclavatge i el turment. Vingueren
després el càstig i el botí, la glòria
del vencedor i els salms d'agraïment.

Per aquí entràrem, recordaven sempre
els amos nous, la sang i el dolor ja delits.
Traït un infidel pel seu cap i germà,
que una dona escollida li arrapava
-un vell conte d'amor-, s'entenia amb nosaltres
-i el lloc assenyalaven de l'entrevista. Obria
l'estret portell quan era la lluita aferradissa.
Quedaven la llegenda com una flor estantissa,
un camp veí amb el nom de la Traïció,
i uns breus mots a la Crònica reial, notícia austera
dels fets, sense episodis i sense escarafalls
damunt les cendres i el martiri.

Marià VILLANGÓMEZ, *Obres completes*

Èxtasi

Vaig acudir al port d'Eivissa per si de cas a aquella hora encara hi havia una nau de les que fan el correu amb Formentera disposada a salpar. Ja no en partia cap fins a les vuit del matí i em vaig hostatjar a l'hotel Montesol, prop de la riba, just a la cantonada del passeig del General Vara del Rey.

(...)

Després de sopar, em vaig passejar per la ciutat antiga, vaig envoltar el monument d'aquell general que havia mort a Cuba, a l'acció d'El Caney, enfrontat a la tropa dels Estats Units. Ja ho veieu, m'havia dit el cambrer que em servia el sopar; però ho deia amb un aire de xovinisme lúdic, gairebé disposat a fotre-se'n; un eivissenc desprotegit, quasi extenuat, es va encarar amb l'exèrcit més poderós del món.

Gabriel JANER MANILA *Èxtasi* p.27

Bibliografia utilitzada per als textos emprats al recurs

- Colomines, J. (1992) *Formentera*. Palma, Edicions Cort.
- IEE (1972) *Curs d'iniciació a la llengua. Normes gramaticals, lectures eivissenques i formentereres*. Institut d'Estudis Eivissencs. Barcelona, Gràfiques Diamant.
- IEE (1984) *La nostra pròpia veu, literatura de les Pitiüses*. Institut d'Estudis Eivissencs. Barcelona, Catalunya, Diagràfic impressors.
- IEE (2013) *Obra poètica completa*. M. Villangómez Llobet. Barcelona, Viena edicions.
- Janer, G. (2005) *Èxtasi*. Barcelona, editorial Columna.
- Roig, M. (2001). *L'hora violeta*. Barcelona, Edicions 62.
- Soldevila, Ll. (2017) *Geografia literària 5. Illes Balears i Pitiüses*. Barcelona, Editorial Pòrtic.

ANNEX 4: ACTIVITATS I ENUNCIATS PER AL VÍDEO

ACTIVITATS RUTA 1:

- 1) Buscau les paraules de la llista següent en els textos d'aquesta ruta i escriviu-ne el seu significat.

una, dos, tres, quatre, cinc

- 2) Quins topònims apareixen en els textos relatius al camí de sa Pujada?
- 3) Analitza mètricament la següent estrofa del poema *Formentera*, de Marià Villangómez. A quins vuit vens es refereix el poeta? Per què diu que Formentera prengué nom d'un poc de gra?

*molins on la vela espera,
entre vuit vents, quin vindrà
a moldre aquest poc de gra
d'on prengué nom Formentera*

- 4) En parelles, elegiu 2 texts i feu una fotografia que representi cadascun dels texts escollits. Les fotografies hauran de penjar-se a l'aula virtual amb el vostre nom i indicant, en cada cas, a quin text fan referència.

- 5) El camí de sa Pujada ha estat durant segles l'única connexió per terra entre la Mola i la resta de Formentera. Un nom antic que encara es conserva d'aquest camí és el de *camí des Frares*. Quina relació pot haver-hi entre aquest nom i els topònims *venda des Monestir* i *caló de Sant Agustí*?

Feu un vídeo en format .mp4 amb una durada d'entre 5 i 10 minuts en què expliqueu el punt 5) d'aquestes activitats. El vídeo té un disseny lliure, de manera que podeu entrevistar algú, crear un documental, fer-vos passar per youtubers, etcètera.

Activitat 1	2 punt
Activitat 2	2 punts
Activitat 3	2 punt
Activitat 4	4 punts
Activitat 5	VÍDEO

ACTIVITATS RUTA 2:

- 1) Buscau les paraules de la llista següent en els texts d'aquesta ruta i escriure'n el seu significat.

curull, encalmada, xalana, testa, malvestat

- 2) Quins topònims apareixen en els texts?
- 3) Què vol dir Jean Serra quan escriu *L'home contempla l'home, però el temps posa fronteres*. ?
- 4) En parelles, elegiu 2 texts i feu una fotografia que representi cadascun dels texts escollits. Les fotografies hauran de penjar-se a l'aula virtual amb el vostre nom i indicant, en cada cas, a quin text fan referència.
- 5) En els texts es fa referència a una antiga base d'hidroavions. Buscau informació sobre quins anys va estar operatiu i per quina raó hi eren. Feu-ne una presentació en vídeo, en .mp4 i d'una durada d'entre 5 i 10 minuts. L'estructura del vídeo és lliure. Pot ser una entrevista a algú major de Formentera que us pugui explicar la història d'aquest lloc; podeu fer un documental; fer-vos passar per youtubers, etcètera.

Activitat 1	2 punt
Activitat 2	2 punts
Activitat 3	2 punt
Activitat 4	4 punts
Activitat 5	VÍDEO

ACTIVITATS RUTA 3:

1) Buscau les paraules de la llista següent en els textos d'aquesta ruta i escriure'n el seu significat.

desembarcar, salpar, traüt, llaüt, argent

2) Quins topònims has identificat en els textos? Els coneixies?

3) En els textos es fa referència a dues batalles de dues guerres molt llunyanes en el temps (una va ser al segle XIII i l'altra al XIX). Quins texts són que en parlen? Marcau els fragments que en parlin.

4) En parelles, elegiu 2 texts i feu una fotografia que representi cadascun dels texts escollits. Les fotografies hauran de penjar-se a l'aula virtual amb el vostre nom i indicant, en cada cas, a quin text fan referència.

5) En el transcurs de l'excursió hem passat per devora nombrosos elements d'interès històric. Dos d'ells han estat el monument als Corsaris i l'església de Sant Elm. L'un i l'altre són testimonis de fets històrics molt importants que afectaren la nostra illa. Triau un dels dos monuments i feu un vídeo d'una durada d'entre 5 i 10 minuts en què s'hi expliqui la seua història i per què són destacables. El vídeo ha de presentar-se en format .mp4 i ha d'enregistrar-se en català. Més enllà d'això, l'estil és lliure i se'n valorarà la creativitat. Podeu fer un reportatge, realitzar entrevistes, etcètera.

Activitat 1	2 punt
Activitat 2	2 punts
Activitat 3	2 punt
Activitat 4	4 punts
Activitat 5	VÍDEO

ANNEX 5: Fragments del Currículum de 4t d'ESO esmentats en el TFM.

Objectius específics

La matèria de llengua catalana i literatura de l'educació secundària obligatòria té els objectius següents:

1. Valorar la llengua i la comunicació com a mitjà per a la comprensió del món dels altres i d'un mateix, per participar en la societat plural i diversa del segle XXI, per a l'entesa i la mediació entre persones de procedències, llengües i cultures diverses, evitant qualsevol tipus de discriminació i estereotips lingüístics.
2. Aconseguir la competència comunicativa oral i escrita en llengua catalana per comunicar-se amb els altres, per aprendre (en la cerca i l'elaboració d'informació i en la transformació dels coneixements), per expressar les opinions i concepcions personals, apropiant-se i transmetre les riqueses culturals i satisfer les necessitats individuals i socials. (DIÀLEGS)
3. Aconseguir la competència en llengua catalana com a vehicle de comunicació parlada o escrita, per a la construcció dels coneixements, per al desenvolupament personal i l'expressió i per a la seva participació en les creacions culturals. A fi que sigui possible que, al final de l'educació secundària obligatòria, s'utilitzi normalment i correctament la llengua catalana.
4. Emprar amb autonomia i esperit crític els mitjans de comunicació social i les tecnologies de la informació i la comunicació per obtenir, interpretar, elaborar i presentar en diferents formats informacions, opinions i sentiments diversos i per participar en la vida social.
5. Interaccionar, expressar-se i comprendre oralment o per escrit, de manera coherent i adequada als contextos acadèmic, social i cultural, i adoptar una actitud respectuosa i de cooperació.
6. Comprendre discursos orals i escrits en els diversos contextos de l'activitat acadèmica, social i cultural, valorar la lectura com a font de plaer, d'enriquiment personal i de coneixement d'un mateix i del món, i consolidar hàbits lectors.
7. Comprendre, interpretar i valorar textos orals i escrits de diferents àmbits, tot tenint en compte les finalitats i les situacions en què es produeixen i els elements verbals i no verbals que intervenen en la seva recepció.
8. Comprendre i crear textos literaris utilitzant els coneixements bàsics sobre les convencions dels gèneres, els temes i motius de la tradició literària i els recursos estilístics, i valorar el coneixement del patrimoni literari com una manera de simbolitzar l'experiència individual i col·lectiva. (lectures comentades de fragments)
9. Aplicar de manera reflexiva els coneixements sobre el funcionament de la llengua i les normes d'ús lingüístic per comprendre i produir missatges orals i escrits amb adequació, coherència, cohesió i correcció.
10. Conèixer la realitat plurilingüe de les Illes Balears, d'Espanya i del món actual, i valorar les varietats de la llengua i la diversitat lingüística del món com una riquesa cultural i personal.
11. Manifestar una actitud receptiva, interessada i de confiança en la pròpia capacitat d'aprenentatge i d'ús de les llengües i participar activament en el control i avaluació del propi aprenentatge i el dels altres.
12. Cercar, consultar, citar i aplicar estratègies de lectura comprensiva i crítica de textos, tant de fragments com d'obres completes i d'altres fonts d'informació per adoptar una visió personal i crítica (tractament dels fragments literaris)

13. Usar tant les fonts impreses com les digitals per obtenir, seleccionar i transmetre informació i per produir treballs acadèmics amb rigor, claredat i coherència. (activitat final -> que sigui més aviat un guió per gravar-se en vídeo responent i reflexionant sobre determinades preguntes)
14. Reflexionar, reconèixer i analitzar els diferents nivells de la llengua (fonològic, ortogràfic, morfològic, sintàctic, lexicosemàntic i textual) i els elements que hi pertanyen per a la producció, recepció i autocorrecció de textos.
15. Identificar la intenció comunicativa dels missatges orals i escrits, assenyalar els mecanismes de relació i estructura dins el text i entre el text i el seu context a fi de desenvolupar lectures crítiques dels missatges que hi apareixen.
16. Valorar la importància d'emprar el registre lingüístic adequat a cada situació comunicativa. (secundari però vigent en l'elaboració del vídeo)
17. Promoure la capacitat de reflexió sobre la unitat del fet artístic i les relacions que s'estableixen entre la literatura i la resta de disciplines artístiques (cinema, pintura, música...).
18. Comprendre els textos representatius de la literatura en llengua catalana des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, reconèixer i valorar la seva intencionalitat, la relació amb el context sociocultural i les convencions dels gèneres com a part del patrimoni comú.
19. Aplicar tècniques i estratègies (resum, esquema, mapa conceptual, esborrany...) per afavorir l'aprenentatge i optimitzar l'estudi.

Continguts i criteris d'avaluació presents al currículum de quart d'ESO

BLOC 1. COMUNICACIÓ ORAL: ESCOLTAR I PARLAR
Continguts
<i>Escoltar</i> (1.1) Comprensió, interpretació i valoració de textos orals en relació amb l'àmbit d'ús: àmbit personal, acadèmic, social i àmbit laboral. (1.2) Comprensió, interpretació i valoració de textos orals en relació amb la finalitat que persegueixen: textos narratius, descriptius, instructius, expositius, argumentatius i dialogats. (1.3) Observació i comprensió del sentit global de debats, col·loquis, entrevistes i converses espontànies de la intenció comunicativa de cada interlocutor i aplicació de les normes bàsiques que regulen la comunicació.
<i>Parlar</i> (1.4) Coneixement i ús progressivament autònom de les estratègies necessàries per a la producció de textos orals.

- (1.5) Coneixement, ús i aplicació de les estratègies necessàries per parlar en públic i dels instruments d'autoavaluació en pràctiques orals formals o informals.
- (1.6) Coneixement, comparació, ús i valoració de les normes de cortesia de la comunicació oral que regulen les converses espontànies i altres pràctiques discursives orals pròpies dels mitjans de comunicació. El debat.

criteris d'avaluació / Estàndards d'aprenentatge avaluable

6. Aprendre a parlar en públic, en situacions formals o informals, de forma individual o en grup.

6.1. Fa presentacions orals de forma individual o en grup, planifica el procés d'oralitat, organitza el contingut, consulta fonts d'informació diverses, gestiona el temps, transmet la informació de forma coherent i aprofita vídeos, enregistraments o altres suports digitals.

6.2. Fa intervencions no planificades, dins l'aula, analitza i compara les similituds i les diferències entre discursos formals i discursos espontanis.

6.3. Incorpora progressivament paraules pròpies del nivell formal de la llengua en les seves pràctiques orals.

6.4. Pronuncia amb correcció i claredat, modula i adapta el seu missatge a la finalitat de la pràctica oral.

6.5. Resumeix oralment exposicions, argumentacions, intervencions públiques..., en recull les idees principals i integra la informació en oracions que es relacionin lògicament i semànticament.

6.6. Aplica els coneixements gramaticals a l'avaluació i la millora de l'expressió oral, reconeix en exposicions orals pròpies o alienes les dificultats expressives: incoherències, repeticions, ambigüitats, impropietats lèxiques, pobresa i repetició de connectors, etc.

8. Reproduir situacions reals o imaginàries de comunicació i potenciar el desenvolupament progressiu de les habilitats socials, l'expressió verbal i no verbal i la representació de realitats, sentiments i emocions.

8.1. Dramatitza i improvisa situacions reals o imaginàries de comunicació.

BLOC 2. COMUNICACIÓ ESCRITA: LLEGIR I ESCRIURE

Continguts

Llegir

(2.1) Coneixement i ús progressiu de tècniques i estratègies de comprensió escrita. Lectura, comprensió, interpretació i valoració de textos escrits en relació amb l'àmbit personal, acadèmic, social i laboral. Lectura, comprensió, interpretació i valoració de textos narratius, descriptius, instructius, expositius, argumentatius i dialogats.

(2.2) Actitud progressivament crítica i reflexiva davant de la lectura. Ús progressivament autònom dels diccionaris, de les biblioteques i de les tecnologies de la informació i la comunicació com a font d'obtenció d'informació.

Escriure

(2.3) Coneixement i ús de les tècniques i estratègies per a la producció de textos escrits: planificació, obtenció de dades, organització de la informació, redacció i revisió. Escriptura de textos propis de l'àmbit personal, acadèmic, social i laboral. Escriptura de textos narratius, descriptius, instructius, expositius, argumentatius i dialogats.

(2.4) Interès per la composició escrita com a font d'informació i aprenentatge, com a forma de comunicar les experiències i els coneixements propis, i com a instrument d'enriquiment personal i professional.

criteris d'avaluació / Estàndards d'aprenentatge avaluable

1. Aplicar diferents estratègies de lectura comprensiva i crítica de textos.

1.1. Comprèn textos de diversa índole i posa en pràctica diferents estratègies de lectura i autoavaluació de la seva pròpia comprensió en funció de l'objectiu i el tipus de text, a més d'actualitzar coneixements previs, treballar els errors de comprensió i construir el significat global del text.

1.2. Localitza, relaciona i seqüencia les informacions explícites dels textos.

1.3. Infereix la informació rellevant dels textos, n'identifica la idea principal i les idees secundàries i s'hi estableixen relacions.

1.4. Construeix el significat global d'un text o de frases del text i en demostra una comprensió plena i detallada.

1.5. Fa connexions entre un text i el seu context, l'integra i l'avalua críticament i fa hipòtesis sobre aquest.

1.6. Comprèn el significat de paraules pròpies del nivell culte de la llengua, les incorpora al seu repertori lèxic i reconeix la importància d'enriquir el seu vocabulari per expressar-se amb exactitud i precisió.

3. Manifestar una actitud crítica davant la lectura de qualsevol tipus de textos o

obres literàries a través d'una lectura reflexiva que permeti identificar valoracions d'acord o desacord respectant a tota hora les opinions dels altres.

3.1 Identifica i expressa les opinions d'acord i desacord sobre aspectes parcials o globals d'un text.

3.2 Elabora la seva pròpia interpretació sobre el significat d'un text.

3.3 Respecta les opinions dels altres.

BLOC 4. EDUCACIÓ LITERÀRIA

Continguts

Pla lector

(4.1) Lectura lliure d'obres de la literatura catalana i universal i de la literatura juvenil com a font de plaer, d'enriquiment personal i de coneixement del món per aconseguir el desenvolupament dels seus propis gustos i interessos literaris i la seva autonomia lectora.

(4.2) Introducció a la literatura a través dels textos.

(4.3) Aproximació a les obres més representatives de la literatura catalana dels segles XIX i XX als nostres dies a través de la lectura i explicació de fragments significatius i, si és el cas, d'obres completes.

Creació

(4.4) Redacció de textos d'intenció literària a partir de la lectura de textos del segle XX, i utilització de les convencions formals del gènere seleccionat amb intenció lúdica i creativa.

(4.5) Consulta de fonts d'informació variades per dur a terme treballs adequats.

Criteris d'avaluació / Estàndards d'aprenentatge avaluable

1. Afavorir la lectura i comprensió d'obres literàries de la literatura catalana i universal i de la literatura juvenil.

1.1. Llegeix i comprèn amb un grau creixent d'interès i autonomia obres literàries properes als seus gustos i aficions.

1.2. Valora alguna de les obres de lectura lliure, en resumeix el contingut, n'explica els aspectes que més li criden l'atenció i el que la lectura li aporta com a experiència personal.

1.3. Desenvolupa progressivament el seu propi criteri estètic i persegueix com a única finalitat el plaer per la lectura.

4. Comprendre textos literaris representatius del segle XIX als nostres dies i reconèixer la intenció de l'autor, el tema, els trets propis del gènere a què pertany i relacionar el seu contingut amb el context sociocultural i literari de l'època, o d'altres èpoques, i expressar la relació existent amb opinions personals raonades.

4.1. Llegeix i comprèn una selecció de textos literaris representatius de la literatura del segle XIX als nostres dies, n'identifica el tema, en resumeix el contingut i n'interpreta el llenguatge literari.

4.2. Expressa la relació que existeix entre el contingut de l'obra, la intenció de l'autor i el context i la pervivència de temes i formes i emet opinions personals raonades.

6. Consultar i citar adequadament fonts d'informació variades per fer un treball acadèmic en suport paper o digital sobre un tema del currículum de literatura, a més d'adoptar un punt de vista crític i personal i utilitzar les tecnologies de la informació.

6.1. Consulta i cita adequadament diverses fonts d'informació per desenvolupar per escrit, amb rigor, claredat i coherència, un tema relacionat amb el currículum de literatura.

6.2. Aporta en els seus treballs escrits o orals conclusions i punts de vista personals i crítics sobre les obres literàries i les expressa amb rigor, claredat i coherència.

6.3. Empra recursos variats de les tecnologies de la informació i la comunicació per dur a terme els seus treballs acadèmics.

ANNEX 6: Mapes de les rutes literàries

Ruta 1

Indrets literaris: 1 *Platja des Caló*, 2 *mollet des Caló*, 3 *camí vell de sa Pujada*, 4 *cova de sa Mà Peluda*, 5 *mercat de la Mola*, 6 *església del Pilar*, 7 *far de la Mola*.

Punts d'interès: *escars des Caló*, *pou des Verro*, *camí de sa Pujada*, *paisatge rural entorn el celler des Monestir*, *aljub del Poble*, *església del Pilar*, *molí vell de la Mola*. Mirador: *camí vell de la Mola*.

Ruta 2

Indrets literaris: 1 *platja des Pujols*, 2 *monument megalític de ca na Costa*, 3 *estany des Flamencs*, 4 *platja de Llevant*, 5 *camí de sa Guia*, 6 *port de la Savina*, 7 *estany des Peix*, 8 *es Campament*.

Punts d'interès: *escars des Pujols*, *sepulcre de ca na Costa*, *salines d'en Marroig*, *antiga base d'hidroavions*, *escars de sa Boca*, *camp de concentració des Campament*.

Ruta 3

Indrets literaris: 1 *port Vell*, 2 *la Marina*, 3 *casa natal de Joan Castelló Guasch*, 4 *carrer Ignasi Riquer*, 5 *l'Eucaliptus de Macabich*, 6 *convent des Dominics*, 7 *monument a Guillem de Montgrí*, 8 *plaça de la Catedral*, 9 *carrer de Sant Ciriac*, 10 *passeig de Vara de Rey*.

Punts d'interès: *monument als Corsaris*, *església de sant Elm*, *pati d'Armes*, *es Polvorí* i *el baluard de santa Llúcia*, *claustre des Dominics*, *Arxiu Històric d'Eivissa*, *antiga Universitat d'Eivissa*, *teatre Pereira*, *Poble Nou de la Marina*.